

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket
Svenska som andraspråk

ATT ANVÄNDA OCH FÖRSTÅ EN ORDBOK

- en undersökning av ordboksanvändning hos några avancerade
inlärare av svenska som andraspråk

Maiko Tsukanaka

Specialarbete, 15 hp
Svenska som andraspråk fördjupningskurs 2, SI6100 (61-80 poäng)
Vårterminen 2009
Handledare: Ingegerd Enström

Sammandrag

Denna uppsats handlar om ordboksbyteende och ordboksanvändning hos avancerade inlärare av svenska som främmande språk och andraspråk. Arbetets syfte är att få ökad insikt om hur avancerade inlärare väljer, använder och upplever ordböcker som hjälpmedel och redskap i sina studier, och i fall ordboksaktiviteter upplevs påverka deras ordinlärning.

I en teoretisk bakgrund redogörs för tidigare forskning inom området, med fokus på redogörelser av olika typer av ordböcker, samt tidigare undersökningar om ordboksanvändning både inom svenskt och andra språkområden. Som undersökningsmetod används intervjuer med totalt fem avancerade inlärare av svenska. Frågorna som ställs till informanterna handlar till stor del om deras erfarenheter, uppfattning och syn på ordböcker som hjälpmedel samt den egna ordboksanvändningen.

Resultatet visar att de flesta av informanterna anser det bäst att använda enspråkiga svenska ordböcker, och att de själva dagligen använder en eller flera sådana. Vid val av en ordbok beaktas flera olika faktorer, som användarvänligheten, priset och lärarrekommandationen. Majoriteten är nöjda med sina val av ordböcker och ordböckerna används både vid läsning och skrivning, och den vanligaste orsaken till användning är för att ta reda på den korrekta användningen av ett ord. Det är sällan informanterna upplever att de inte hittar den sökta informationen, men när det händer handlar det oftast om att det sökta ordet inte återfinns som uppslagsord. Endast en av informanterna har haft undervisning i ordboksanvändning, och samtliga refererar sällan eller aldrig till användar-anvisningen i sin ordbok. Informanterna reflekterar inte särskilt mycket över hur ordböckerna bättre skulle kunna utnyttjas. Däremot finns det flera önskemål om en bra ordbok, som ska innehålla bra och tydliga förklaringar samt grammatiska uppgifter som angivelser av genus.

Nyckelord: ordboksanvändning, ordböcker, avancerade inlärare

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Syfte	2
1.2. Frågeställningar	2
2. Bakgrund och tidigare forskning	
2.1. Vad innebär det att kunna ett ord?	3
2.2. Vad är en ordbok?	5
2.2.1. Enspråkiga ordböcker	6
2.2.2. Tvåspråkiga ordböcker	8
2.2.3. Digitala ordböcker	10
2.3. Tidigare undersökningar om ordboksanvändning	11
3. Material och metod	16
3.1. Undersökningsmetod	16
3.2. Utformning av undersökningen	16
3.3. Begränsningar	17
4. Resultat	
4.1. Intervju med informant A	18
4.2. Intervju med informant B	20
4.3. Intervju med informant C	23
4.4. Intervju med informant D	25
4.5. Intervju med informant E	27
5. Sammanfattning och analys	31
5.1. Användning av ordböcker	
5.1.1. Användning av enspråkiga ordböcker	31
5.1.2. Användning av tvåspråkiga ordböcker	33
5.2. Val av ordböcker och tillfredsställelsegrad med de valda ordböckerna	
5.2.1. Faktorer som påverkar val av ordböcker	34
5.2.2. Tillfredsställelsegrad med de valda ordböckerna	36
5.2.3. Upplevda problem vid ordboksanvändning	36
5.3. Förhållande mellan ordboksanvändning och ordinläring	37
5.4. Ordböckernas användningsområden	38
5.5. Hur utnyttja ordböcker på bästa sätt, och vad är en bra ordbok?	
5.5.1. Undervisning i ordboksanvändning och användaranvisning	40
5.5.2. Hur ska en bra ordbok vara?	40
6. Avslutande diskussion	42

Litteraturförteckning

Bilaga 1

Bilaga 2

Bilaga 3

1. Inledning

Detta arbete är en vidareutveckling av min C-uppsats (Tsukanaka 2005), som behandlade ordförråd, ordinlärning och kommunikationsstrategier hos avancerade andraspråksinlärare av svenska. Jag gjorde en intervjuundersökning för uppsatsen, och det visade sig att nästan samtliga informanter var självkritiska till sitt ordförråd. Självt har jag studerat svenska både som främmande språk och som andraspråk, och jag kände igen mig i deras funderingar och resonemang kring sitt ordförråd och sin ordinlärning. Precis som de kände jag också ibland som om jag inte lärde mig särskilt mycket nytt längre, och att jag inte riktigt visste om och hur ordförrådet skulle vidareutvecklas. Mina informanter var ofta tveksamma eller osäkra om de ord som de använde var fel eller ”riktiga”, alltså sådana som finns representerade som uppslagsord i ordböckerna. Den vanligaste ordinlärningsmetoden var att slå upp i ordböcker, och införliva det nya ordet genom att själv använda det, och på så sätt också kontrollera att man använder det nyinlärda ordet på rätt sätt.

En ordbok är troligen ett av de vanligaste verktygen som används vid inlärning av främmande språk, och det var väntat att mina informanter uppgav att de ofta konsulterade ordböcker när de stötte på okända ord och när de kände sig osäkra om betydelser av ett visst ord. I efterhand har jag emellertid börjat fundera över andra frågor kring just användning av ordböcker, då intervjuerna inte fördjupade sig i vilka ordböcker som användes, eller hur nöjda inlärarna var med sina ordböcker. Användes ordböckerna vid andra situationer än vid läsning, som vid skrivning? Upplevde de att dessa ordböcker påverkade deras inlärning och användning av ord? Vad utmärker en skicklig ordboksanvändare? Ordböcker uppfattas ofta som en auktoritet och att alternativ som föreslås där är rätt och absolut (Enström 1996:21). Då finns det en risk att man börjar tro att språk och ord är något absolut och därmed statiskt, något oföränderligt? I sådana fall kan ordböcker inte bara vara verktyg för att underlätta språkinlärningen, utan de kan också bidra till osäkerheten. Därför anser jag att det är en naturlig vidareutveckling av mitt tidigare arbete att undersöka användningen av och synen på ordböcker bland avancerade inlärare av svenska som främmande språk och/eller andraspråk.

1.1. Syfte

Med detta arbete vill jag uppmärksamma ordboksanvändningen bland avancerade inlärare av svenska som främmande språk och/eller andraspråk. Jag vill undersöka hur ordböcker uppfattas som hjälpmedel och hur de används bland denna inlärargrupp, och i fall ordböcker upplevs påverka deras ordinlärning.

1.2. Frågeställningar

Mina frågeställningar är följande:

1. Vilka typer av ordböcker används av avancerade inlärare? Vilka ordböcker känner de till? Det mest troliga är att många inlärare föredrar tvåspråkiga ordböcker, när det finns sådana, även på avancerad nivå. Används då enbart tvåspråkiga ordböcker?
2. Vilka faktorer påverkar valet av ordböcker? Påverkas det av tillgängligheten och den allmänna uppfattningen om vilka som anses vara auktoriteter? Är de nöjda med sitt val?
3. Påverkar ordboksanvändning uppfattningen om och inlärningen av ord? Hur upplever informanterna det själva, och reflekteras det över detta överhuvudtaget?
4. När används ordböcker? Används olika ordböcker för skilda ändamål, som vid skrivning och läsning?
5. Hur kan man som inlärare utnyttja sina ordböcker på bästa sätt?

2. Bakgrund och tidigare forskning

2.1. Vad innebär det att kunna ett ord?

Hur stort ordförråd man måste ha för att kunna ett språk flytande, är en fråga som ofta ställs. Det finns flera olika beräkningar och påståenden om hur stort ordförråd man bör ha för att betraktas som avancerad språk användare, och siffrorna och definitionerna kan variera mellan de olika språk som det är fråga om. Det påstås exempelvis att man måste kunna ungefär 2000 tecken för att kunna läsa och förstå dagstidningar på japanska, och det betyder då att man måste kunna läsa och förstå dem, men inte nödvändigtvis själv kunna skriva dem. På samma sätt kan man använda ett ord i talspråket på svenska, och veta vad det betyder och hur det används, men samtidigt vara osäker på dess stavning.

Det finns vitt skilda uppskattningar om ordförrådets storlek beroende på hur begreppet ordkunskap har definierats, och de olika uppskattningarna kan skilja så mycket som från 40 000 till 250 000 ord (Enström 2003:6, 2004:172). Enligt Enström (2004:173) kan de ord som spelar en viktig roll på en avancerad språkfärdighetsnivå indelas i tre olika typer: ämnesrelaterade ord, mindre frekventa ämnesoberoende ord och mindre frekventa vardagliga ord. Ämnesrelaterade ord förekommer mest inom ett givet ämnesområde och är förmodligen väldigt lågfrekventa i de flesta andra sammanhang. Därför är det inte bara utländska studenter som måste lära sig dessa ord, utan studenter som har svenska som modersmål måste också göra det. Mindre frekventa ämnesoberoende ord har mer sakprosotypisk karaktär, och har ett betydligt större omfång än de ämnesrelaterade. För avancerade inlärare av svenska är det enligt Enström (2004:174) sannolikt de mindre frekventa ämnesoberoende orden och mindre frekventa vardagliga orden som är svårare att känna igen och lära in, då de ofta förefaller vara oändligt många och förekommer i vitt skilda sammanhang. Detta är något som stämde in på informanterna i min C-uppsats (Tsukanaka 2005), och själv kan jag också uppleva svårighet med exempelvis namn på vissa växt-, fisk- och svampsorter som kan vara välkända för personer som har svenska som modersmål och som är uppvuxna i Sverige.

Antalet ord man kan blir således ofta en måttstock på hur avancerad man är som användare av det språk det är fråga om, men det måste också definieras vad detta med att kunna ett ord betyder.

Stroud (1979:174f) sammanfattar vad en språkbrukare vet om orden i sitt modersmål på följande sätt:

- 1) Ordens fonologiska uppbyggnad, dvs deras ljudbilder.
- 2) Ordens morfologiska uppbyggnad, dvs ordbildnings- och ordböjningsegenskaper.
- 3) Ordens kategoritillhörighet, dvs vilken ordklass ett givet ord hör till.
- 4) Ordens syntaktiska egenskaper, dvs vilka krav på frasens eller satsens övriga delar ett givet ord ställer.
- 5) Ordens betydelsemässiga egenskaper. Denna punkt innefattar:
 - (a) Ordens semantiska uppbyggnad, dvs vilka betydelsekomponenter som sammanfattas i ett givet ord.
 - (b) Betydelserelationer mellan ord, t ex vilka motsatstyper som förekommer och vad det innebär att ett ords betydelse är överordnad ett annat ords betydelse.
 - (c) Betydelserelationer inom ord, dvs hur de betydelser som ett och samma ord kan ha är relaterade till varandra.
 - (d) Ordens bibetydelser.
 - (e) Ordens selektionsrestriktioner, dvs vilka betydelser de ord får ha som ett givet ord kan kombineras med.

En infödd språkanvändare behärskar alla dessa punkter ovan, men man brukar inte reflektera över detta. Den infödda talaren har ofta en intuitiv känsla för vad som är rätt eller fel, men kan inte alltid redogöra för likheter och skillnader mellan ord eller motivera varför ett visst ord har valts (Enström 1996:72-73). Vidare menar Enström att förutom kunskap om grundbetydelsen av varje ord i det produktiva ordförrådet, vilken utvidgad betydelse de kan ha och i vilken kontext de kan användas, behöver andraspråksinläraren svar på frågor som i vilken relation ordet står till andra ord med näraliggande betydelse, eller vilka andra ord det kan kombineras med. Personligen instämmer jag i detta påstående, men samtidigt har jag intrycket att denna insikt inte alltid finns hos alla inlärare. Ofta nöjer man sig med att lära sig huvudbetydelse, stavning, uttal och böjning av ett ord, och sedan anser man att man "kan" ordet. Denna inställning kan delvis bero på språkundervisningen som ofta fokuserar på syntaktiska regler, vilket för övrigt inte bara gäller andraspråksundervisningen, utan också språkundervisning i stort. En annan möjlig orsak är okritisk användning av ordböcker som en absolut auktoritet. Eftersom man inte reflekterar över vad det betyder att kunna ett ord på sitt modersmål, är det inte överraskande att man inte heller gör det när man lär sig ett nytt språk.

2.2. Vad är en ordbok?

Uppslagsverk av skilda slag används för att ta reda på fakta om och få förklaringar av olika begrepp och företeelser. Likaså används ordböcker vid språkanvändning, och då framför allt för att ta reda på betydelser av ett visst ord och uttryck, eller hur det ordet ska stavas och/eller uttalas (Enström 1996:21ff).

Termen lexikon förekommer i dagligt tal ofta i betydelsen ordbok, men det går inte att kalla alla ordböcker för lexikon (Svensén 2004:4). Enligt Svensén (2004:4) syftar man ofta på tvåspråkiga ordböcker när man använder ordet lexikon. Enspråkiga ordböcker som är inriktade på speciella fackområden kallas också ibland för lexikon, men då med ett attribut eller ett förled som specificerar fackområdet, som ekonomiskt lexikon. För att undvika förvirring och missförstånd har jag i detta arbete valt att kalla både en- och tvåspråkiga ordböcker och lexikon för ordböcker med det ovan nämnda som förklaring.

Ordböcker används huvudsakligen vid läsning, skrivning, ordinläring samt i vissa fall vid översättning (Tono 2001:15). Det finns således olika typer av ordböcker, beroende på vilka syften och vilken målgrupp de har. Både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker kan i stort delas in i allmänna och specialiserade ordböcker som synonymordböcker, fackordböcker, slangordböcker m.fl. Sedan finns det mer normerande verk som Svenska Akademiens ordlista (SAOL), eller andra som är mer beskrivande och inte innehåller några särskilda rekommendationer vare sig det gäller stavning, uttal, böjning eller användning (Svensén 2004:4). SAOL är inte heller någon definitionsordbok, utan är, som namnet antyder, en rättskrivningsordlista som är ”en samling rekommendationer som i stor utsträckning grundas på det etablerade bruket och som därutöver bestäms av en strävan att anpassa nya tillskott i språket till rådande svenska normer för stavning och böjning, ordbildning och ordval” (Engdahl i förordet till den 13:e upplagan av SAOL, 2006).

Enligt Engdahl (2006) händer det ofta att människor skriver till Svenska Akademien och har synpunkter om ord som tillkommit i eller strukits ur ordlistan. Engdahl menar att detta är förståeligt i och med att SAOL definierar sig själv som en normerande ordbok, samtidigt som det är orealistiskt att tro att den ska innehålla alla ord i svenskan, då alla språk förändras och särskilt då det handlar om ett språk som har nästintill oändliga möjligheter till ordbildning. Det är förvisso inte ovanligt att ett ord som inte återfinns som uppslagsord i en ordbok upplevs som om det inte finns, men detta stämmer förstås mycket sällan. Detta illustrerar förmodligen den allmänna uppfattningen om vad en ordbok bör vara,

och jag misstänker att denna inställning delas av många användare oavsett modersmål.

2.2.1. Enspråkiga ordböcker

Malmgren (1994:85) delar in svenska enspråkiga ordböcker i följande kategorier; a) definitionsordböcker, eller ordböcker med tyngdpunkten på betydelsebeskrivningen b) konstruktionsordböcker som främst beskriver fraseologi c) synonymordböcker d) frekvensordböcker e) Svenska Akademiens ordlista f) övriga ordböcker som exempelvis baklängesordböcker.

Definitionsordböcker är enligt Malmgren (1994:85) sådana som tar upp och ger betydelsebeskrivningar av alla, eller nästan alla, svenska ord som en genomsnittlig svensktalande person behärskar aktivt och kan tänkas använda i vardagslag. Malmgren menar att en sådan ordbok bör ta upp de allra flesta enkla, osammansatta, svenska ord och även en hel del sammansättningar och avledningar som antingen är ogenomskinliga (*järnväg, förening*) eller synnerligen vanliga (*halvtimme, skrivning*). Facktermer kan en definitionsordbok vara restriktiv med att ta upp såvida de inte är vanliga i allmänspråket, eventuellt i oegentlig betydelse. Samma sak gäller främmande ord och slangord. Enligt Malmgren (1994:86) är det inte motiverat att ta upp ett större ordförråd än 60 000 ord i en svensk definitionsordbok, då de viktiga orden i allmänspråket därmed är täckta, och ord med stark karaktär av facktermer beskrivs nog bäst i speciella terminologiska ordböcker. Definitionsordböcker är de vanligaste ordböckerna som används i många olika sammanhang, och det finns flera välkända sådana på den svenska marknaden. De vanligaste svenska enspråkiga ordböckerna publiceras av Norstedts Akademiska Förlag, Albert Bonniers Förlag och Natur och Kultur, och alla förlag utkommer med nya omarbetade upplagor med några års mellanrum. En annan populär ordboksserie, Lexin-ordböckerna, utges av Språkrådet sedan den 1 januari 2007 (tidigare Svenska språknämnden), och i serien ingår en svensk-svensk definitionsordbok, som kallas för Svenska Ord. Till de senast utkomna enspråkiga svenska ordböckerna hör exempelvis Norstedts svenska ordbok (2004), Bonniers svenska ordbok (2006), Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006) och Svenska Ord - med uttal och förklaringar (2006).

Synonymordböcker används troligen också av andraspråksinlärare, just med förhoppning om att en sådan ordbok ska kunna ge mer utförlig information och bra alternativ – alltså synonymer – att välja mellan. De

tidigare nämnda förlagen utkommer också med synonymordböcker, som Bonniers synonymordbok (2008), Svensk synonymordbok (Norstedts, 2007) och Norstedts svenska synonymordbok (1999). Det finns också flera korsordslexikon, som ofta består av en ämnesdel och en synonymdel. Dessa är alltså inga renodlade synonymordböcker. Men korsordlexikonerna finns ofta i samma hyllor som synonymordböckerna i bokhandeln och på biblioteket, och de används förmodligen också av inlärare av svenska.

Med en sträng tolkning av synonymibegreppet är dock de flesta av de föregivna synonymerna i synonymordböcker inte egentliga synonymer till respektive uppslagsord utan snarast halvsynonymer eller ord med besläktad betydelse, alltså medlemmar av samma semantiska fält (Malmgren 1994:94).

Enström (1996:24) hävdar att undervisning och ordinlärningsmaterial ofta ger sken av att det existerar absoluta synonymer eller ekvivalenter, trots att det egentligen är sällan det ser så ut i verkligheten. Synonymi är inte ett entydigt begrepp, och därför blir det vilseledande och förvirrande för många inlärare när ordförklaringar ges lösryckta ur sitt sammanhang. Även synonymordböcker skapar falska föreställningar om synonymi, eftersom de inte visar skillnaden mellan orden eller sätter in orden i exempelmeningar (Enström 1996:24). Enligt Enström (1996:90) innebär det praktiska begreppet synonymi en betydelserektion, i vilken ett ord kan sägas ha samma betydelse som ett annat, d.v.s. principiellt ha samma uppsättning semantiska komponenter. Detta behöver emellertid inte betyda att orden är fullt utbytbara i alla sammanhang. De fullständiga synonymerna är försvinnande få och ovanliga utanför fackspråket (Enström 1996:91), men när begreppet ”synonymi” används i undervisningssammanhang anses dock i allmänhet inte fullständiga synonymer, utan de ord som har ungefärligt ”samma” betydelser, d.v.s. är utbytbara i många olika kontexter, men inte alltid. Enström (1996:94) sammanfattar begreppet synonymi på följande sätt:

1. Fullständiga synonymer, exempelvis *mer/mera, bägge/båda*
2. Kognitivt likvärdiga synonymer, som *begynna/börja*
3. Partiella synonymer, som *kasta/slänga*

Svenska Akademiens ordlista, SAOL, är som tidigare nämnt ingen definitionsordbok utan en mer normerande ordbok. Den är förmodligen mest känd av alla svenska enspråkiga ordböcker och uppfattas som mest auktoritativ (Malmgren 1994:101). Det är också den ordbok som man går till om man vill veta vad som är rätt böjning eller rätt stavning av ett

ord, eller även i de fall då man vill veta om ett ord ”finns” i svenskan, även om denna uppfattning bygger på missförstånd (Malmgren 1994:101). Jag anser att det är just detta normerande inslag i ordlistan som förstärker uppfattningen om att ett ord som inte återfinns i listan inte är ”riktigt”. Att listan innehåller långt fler ord (fler än 100 000) än de största svenska definitionsordböckerna späder nog också på föreställningen om att alla svenska ord måste finnas representerade. Malmgren (1994:101) menar att många använder den som ett slags definitionsordbok, även om åtskilliga ord inte förklaras.

Vare sig man använder sig av normerande eller beskrivande ordböcker, önskar man som användare helst tydliga förklaringar om det sökta ordets betydelse, uttal, böjning och användning. Det händer dock då och då att man inte heller känner till ordet som uppges som alternativ och behöver slå upp även det ordet. Malmgren (1994:14) ger ett exempel på s.k. cirkeldefinitioner, som borde undvikas vilket dock kan vara svårt och ofta används i sämre ordböcker. Exempelvis slår man upp ordet *dyster*, och så förklaras det med *sorgsen* och *ledsen*. Personen som slår upp ordet känner till *ledsen*, men inte *sorgsen* och slår därför upp det ordet också, men väl där står det *dyster* och *ledsen*.

När språkinlärarna avancerar övergår de ofta till enspråkiga ordböcker. Detta kan många gånger bero på att utförliga ordböcker saknas på modersmålet och att de svensk-svenska ordböckerna är mer informationsrika (Holmegaard 1999:98-99). De flesta enspråkiga svenska ordböcker har infödda som sin främsta målgrupp. De används dock också av många andraspråkinlärare, dels för att många saknar ordbok på sitt modersmål, och dels för att det är mest praktiskt att använda enspråkiga ordböcker i en undervisning där inlärargruppen är högst heterogen med olika modersmål (Holmegaard 1999:185-186). Emellertid finns det också enspråkiga ordböcker som vänder sig till inlärare. En av dem är *Svenska ord – med uttal och förklaringar*, som är speciellt framtagen för inlärare med annat modersmål under projektet LEXIN vid Göteborgs universitet (Enström 1996:21). En annan nyare ordbok med sådan karaktär är *Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok*, som utkom 2006, och som är en ny utökad version av *Natur och Kulturs Svenska Ordbok*, som utkom för första gången 1999.

2.2.2. Tvåspråkiga ordböcker

I dag finns det bra tillgång till tvåspråkiga eller flerspråkiga ordböcker på svenska och andra språk som engelska, tyska, franska och spanska,

som är vanligt förekommande i främmandespråksundervisningen inom det svenska skolväsendet. Dessa ordböcker har alltså användare med svenska som sitt förstaspråk som målgrupp, och därför saknar många av dem information om genus eller böjning för de svenska uppslagsorden och alternativen. För många inlärare av svenska som andraspråk är ändå dessa ordböcker de vanligaste, eller ofta de enda alternativ som finns att tillgå när de ska lära sig ytterligare ett främmande språk. Annars finns det inte många alternativ om man vill använda en tvåspråkig ordbok på ett annat språk än de ovanstående, och detta gäller även för de vanligaste invandraspråken. Ett av alternativen som går att få tag i på biblioteket och i bokhandeln är LEXIN-serien. LEXIN-projektet på Institution för språkvetenskaplig databehandling (ingår sedan 1991 i Institutionen för svenska språket) vid Göteborgs universitet har tagit fram underlag för tvåspråkiga ordböcker på ett antal invandraspråk. Det bör också tilläggas att även infödda som läser för svenska förhållanden ovanliga främmande språk på nybörjarnivå oftast är hänvisade till tvåspråkiga ordböcker på målspråket och engelska, då det inte finns några sådana alternativ på svenska.

Det finns också tvåspråkiga ordböcker på svenska och ett antal språk som är utgivna utanför Sveriges gränser, vilka oftast vänder sig till personer som studerar svenska språket som främmande språk. Dessa finns i vitt skilda kvaliteter och omfång vad gäller antal uppslagsord samt grammatisk och lexikalisk information. Av egen erfarenhet kan jag dock konstatera att en del av dem snarast har karaktär av reseparlör och ordlista. Det är emellertid svårt att kunna säga något generellt om sådana tvåspråkiga svenska ordböcker, då de publiceras i ett stort antal länder runt om i världen.

Tvåspråkiga ordböcker kan vara mycket användbara hjälpmedel vid inläring av ett nytt språk, och särskilt i början av inlärningsprocessen (Enström 1996:21). De används också av professionella översättare oavsett mål- och källspråk. Det finns dock en del problem som är specifika för tvåspråkiga ordböcker, som ju innehåller översättning och därmed har andra krav på sig än enspråkiga ordböcker. Gellerstam (2004:109), som var ansvarig för det svenska ordboksunderlaget i projektet Lexikon för invandrare (LEXIN), beskriver hur problem uppstod när ett enhetligt ordboksunderlag förväntades fungera i många tvåspråkiga ordböcker, som när ett ord som *flock* skulle översättas till språk som bara hade ord för specifika flockar av djur. Enligt Gellerstam (2004:109) är det en samstämmig erfarenhet bland översättare att tvåspråkiga ordböcker drar det kortaste strået när det gäller idiomatisk översättning, då ordbokens huvuduppgift är att inringa betydelsen av det

aktuella uppslagsordet snarare än att översätta meningar och längre stycken text. Som professionell översättare, tolk eller språkvetenskapligt skolad forskare är det säkerligen självklart att det inte finns någon exakt översättning mellan orden på olika språk, och därmed har dessa personer lättare att se problem och brister i tvåspråkiga ordböcker. Jag tror dock att många andra användare saknar denna kunskap och insikt, varpå risken ökar för den oreflekterade användningen av tvåspråkiga ordböcker i tron att dessa ger definitiva besked.

Enligt Gellerstam (2004:111) består en viktig skillnad mellan en vanlig text och texten i lexikonet av de mycket olika kontexterna. Den vanliga texten är insatt i ett större sammanhang där varje ord och uttryck är definierat av dels en vidare kontext som genre, stilkonventioner, ämne, publik etc., och en närkontext i form av språkliga medspelare inom mening och stycke. I den tvåspråkiga ordboken däremot preciseras kontexten av definitioner, kommentarer och exempel som ges av källspråksunderlaget. Gellerstam (2004:115) påstår att även de bästa tvåspråkiga ordböckerna har svårt att styra mellan användarens behov av utförliga kontextuella upplysningar och lexikografens önskan att komprimera och ge generell information. Enligt Gellerstam kan detta dilemma knappast lösas genom förbättring av den tvåspråkiga ordboken eller träning av användarens skicklighet att hitta information, utan det krävs nya typer av referenskällor som exempelvis översättningskorpusar.

Ovanstående gäller visserligen främst för professionella översättare, men jag anser att dilemmat som Gellerstam beskriver ändå kan kännas igen av många avancerade inlärare som har erfarenhet av tvåspråkiga ordböcker.

2.2.3. Digitala ordböcker

Förutom den traditionella pappersordboken, finns det i dag ett stort antal digitala ordböcker på olika språk att välja mellan trots att det inte var förrän under 1990-talet som ordböcker i någon större utsträckning började publiceras i digital form (Svensén 2004:517). Tekniskt finns det s.k. offline-ordböcker, som är lagrade hos användaren, och online-ordböcker, som är publicerade på Internet. De senare kan vara en digitaliserad version av en pappersordbok, eller också vara publicerad som en renodlad elektronisk ordbok från början. Den största skillnaden mellan offline- och online-ordböcker är att de senare kan revideras fortlöpande. De finns både som kommersiella och kostnadsfria varianter, och skillnaderna dem emellan består i upplägg (alfabetiskt eller annat), sökmöjlig-

het, utrymme och länkar, som kan ge mer utförliga uppgifter. En del av dessa kostnadsfria online-ordböcker är i offentlig regi eller är knutna till ett visst forskningsprojekt, som SAOL och LEXIN (Svensén 2004:517-518).

2.3. Tidigare undersökningar om ordböksanvändning

I dag kan man lätt hitta ett antal undersökningar om ordböksanvändning inom den internationella forskningen om främmande språk- och/eller andraspråkinläring. Tono (2001:15) menar dock att man måste vara mycket försiktig med att diskutera förhållanden mellan ordförråd och ordböksanvändning, då ordinläring har med många olika frågeställningar att göra som vad ett ord är, vad det innebär att kunna ett ord, vilka faktorer som gör ordinläring svår osv.

Generellt har forskning om ordböksanvändning varit mest inriktad på läsförståelsen dels för att det normalt inte brukar finnas tid att slå upp en ordbok vid muntlig kommunikation, och dels för att det är mindre vanligt att man lär sig att använda en ordbok vid skrivning än vid läsning (Tono 2001:26). Det har emellertid också funnits en tendens bland språklärare att betrakta ordböcker som något som stör den naturliga läsförståelseprocessen, och en generell uppfattning om att inläring av nya ord i sammanhang skulle vara det bästa sättet (Tono 2001:26). Tidiga undersökningar om ordböksanvändning, som ofta studerade infödda engelsktalande och jämförde olika ordinlärningsmetoder, visade på en fördel för kontextinläringen (Gu 2003:25). De senare årens forskning har dock nyanserat bilden och inte enbart inriktat sig på att kontrastera vissa hjälpmedel och metoder mot varandra. Knight (1994:291-292) har exempelvis upptäckt att de som använde ordböcker såväl som gissning i kontext lärde sig fler ord och kom dessutom ihåg dem bättre två veckor senare. De inlärare som presterade mindre verbalt hade mer nytta av ordböcker, till skillnad mot dem som var högpresterande och som hade större nytta av kontextinläringen. De senare slog också upp i ordböcker oftare, även om de hade gissat ordens rätta betydelser av sammanhangen. Det finns dock inga säkra kunskaper om hur ord bäst lärs in (Enström 1996:16). Vid inläring av ett främmande språk och/eller andraspråk är det i varje fall mer krävande än vid modersmålsinläring, för det krävs att man bygger upp basordförrådet och bygger ut detta på kortare tid än vid inläring av förstaspråket.

Enligt Enström (1996:16) finns det tre huvudsakliga ordinlärningsmetoder:

- 1) ordinlärning i kontext;
- 2) ordinlärning med hjälp av ordböcker;
- 3) ordinlärning med hjälp av undervisning.

Ordinlärning med hjälp av undervisning är en av de s.k. direkta inlärningsmetoderna, och inlärare på tidiga stadier är särskilt beroende av sina lärare och läroböcker. Enström (1996:35) menar att ju mer kunskap man har desto mindre är behovet av de direkta inlärningsmetoderna, fränsett möjligen behovet av ordböcker.

Avancerade inlärare har den största nyttan av att lära sig ord i kontext, något som kräver gissning och förmåga till åtföljande slutledning, d.v.s. att sluta sig till ordens ungefärliga betydelse utifrån den språkliga och situationella kontexten, samt omvärldskunskapen (Enström 1996:17, 36). Enligt Enström är ordinlärning till stor del en följd av textläsning och lyssning, dock under förutsättning att inläraren behärskar olika gissningsstrategier. Gissningarna om ords betydelse styrs främst av ämnet, men även omgivande ord, morfologisk och grammatisk struktur är viktiga ledtrådar. Generellt brukar gissningar bli mer framgångsrika hos mer avancerade inlärare, då de klarar av att använda flera strategier.

Ett annat ämne som också har varit föremål för forskning är huruvida inlärare ska använda enspråkiga eller tvåspråkiga ordböcker. Vad gäller detta tema har forskningen tills nyligen varit nästan ense om att man borde uppmuntra användning av enspråkiga ordböcker framför de tvåspråkiga (Hartmann 1991, här i Gu 2003:25). Baxter (1980, här i Gu 2003:25) menar att tvåspråkiga ordböcker uppmuntrar översättningar och bidrar till att förstärka tron på att det ska finnas exakta motsvarigheter av orden på skilda språk, och bidrar därmed till att inlärarna visar sämre förmåga att använda orden i muntliga sammanhang. Hartmann (2007:139) ser en koppling mellan undervisningsmetod och användning av tvåspråkiga ordböcker, och menar att tvåspråkiga ordböcker kommer att användas av majoriteten av inlärare så länge översättningsövningar dominerar undervisningen av främmande språk. Thompson (1987:283-284) argumenterar däremot mot enspråkiga ordböcker och menar att de alltför ofta innehåller cirkeldefinitioner (se 2.1.) och efterlyser en ny generation av tvåspråkiga ordböcker som skulle vara särskilt inriktade för inlärare av engelska. Vidare menar Thompson att enspråkiga ordböcker inte gör någon större nytta förrän man uppnått en högre nivå i språket.

Det finns få undersökningar på det svenska språkområdet som behandlar andraspråksinlärares ordböksanvändning. Enström (1996:28-35) har

gjort en mindre sådan undersökning, som omfattade 27 gymnasieelever i årskurs ett och två, vilka läste svenska som andraspråk. De har besvarat 17 frågor angående sin användning av olika ordböcker, och där framgår några intressanta synpunkter och aspekter. Undersökningen visar att 24 av 27 elever använde en tvåspråkig ordbok ofta eller ibland, och den typiska anledningen till detta var att de ville veta vad orden exakt hette på sitt modersmål (Enström 1996:33). Enström (1996:21) menar att det ofta är nödvändigt att ha tillgång till en tvåspråkig ordbok innan inlära- ren nått en relativt hög språkförståelse, och att de gärna vill använda tvåspråkiga ordböcker och känner behov av att få exakta förklaringar. Undersökningen tyder dock på att tron på att det ska finnas ett s.k. ett-till-ett-förhållandet mellan olika språk är stark och fast förankrad även hos avancerade inlärare. Den visar också att majoriteten av eleverna använde en ordbok oftare vid läsning. Enström (1996:24) menar att det krävs en hel del språkliga förkunskaper av den som ska använda sig av en ordbok och dessutom behövs viss kännedom om kultur, historia och samhälle. Det är därför ett långsiktigt arbete att lära sig hantera ord- böcker. Det ställs också olika krav på en ordbok om den används vid läsning eller vid skrivning (Enström 1996:25). När det gäller läsning behöver inlära- rarna få en så exakt betydelsebeskrivning som möjligt och klara definitioner. Dessutom måste ordboken ha ett stort antal uppslags- ord för att tillfredsställa användaren. I skrivning behövs däremot inte lika omfattande ordböcker vad gäller antal uppslagsord, men exempel- meningar och lämplig kontext som klargör användningen av uppslags- ordet är nödvändiga.

I Holmegaards undersökning av språkmedvetande (1999:185-186) använde 16 av de 37 vuxna deltagarna en svensk-svensk ordbok, medan endast 3 av de 33 ungdomarna i undersökningen angav att de föredrog enspråkiga ordböcker. Flera föredrog i stället tvåspråkiga ordböcker eller att kombinera både en- och tvåspråkiga ordböcker, även om an- vändningen av en ordbok mest ansågs vara svår och tråkig inom denna grupp. Enligt Holmegaard saknade många av både de vuxna och ung- domarna tillgång till ordbok på modersmålet, och några av dem hade inte använt dem ens i modersmålsundervisningen.

Det är dock inte bara de som läser svenska som andraspråk som gärna använder tvåspråkiga ordböcker. I Baxter (1980, här efter Enström 1996:27 och Holmegaard 1999:99) nämns exempelvis en undersökning av japanska studenters användning av engelsk-engelska, engelsk- japanska och japansk-engelska ordböcker, och undersökningen visade att studenterna mestadels använde tvåspråkiga ordböcker även på avan- cerade stadier. Personligen tror jag att detta beror på olika faktorer. För

det första är engelskan det vanligaste främmande språket som miljarder människor läser världen över, och därför finns det ett stort utbud av tvåspråkiga ordböcker på engelska och många av världens mer kända språk. För det andra är det oftast en mer traditionell form av språkundervisning som bedrivs i majoriteten av världens länder, vilket innebär att man ofta gör översättningsövningar som kräver tvåspråkiga ordböcker. I detta fall får det också tilläggas att tvåspråkiga engelsk-japanska ordböcker ofta tar mycket hänsyn till de båda språkens strukturskillnader, och brukar ha rikligt med förklaringar om nyansskillnader mellan likartade ord, hänvisningar om stilnivåer samt flera exempelmeningar. Detta gäller ofta också omvänt med japansk-engelska ordböcker, och med tanke på detta och av egen erfarenhet blir jag inte särskilt förvånad över att de japanska studenterna i Baxters undersökning föredrog tvåspråkiga ordböcker.

Bland mina informanter i C-uppsatsen (Tsukanaka 2005) var det också flera som angav att de använde tvåspråkiga ordböcker. En av dem uppgav också att hon hellre använde svensk-engelska ordböcker framför dem på sitt modersmål, då hon upplevde engelskan som mycket närmare svenskan. Även i Sverige är engelskan näst vanligaste språk efter svenskan och används i många sammanhang. Med tanke på detta är det naturligt att det finns ett rikt utbud av svensk-engelska och engelsk-svenska ordböcker att välja emellan på den svenska marknaden, och att de används även av inlärare av svenska som har engelska som sitt andra språk. Svenska språket studeras i många länder som främmande språk, oftast på universitet och högskolor, men det är inte alltid självklart att det finns tillgång till bra enspråkiga svenska ordböcker och/eller tvåspråkiga sådana på svenska och det egna modersmålet, vilket också ofta leder till användning av svensk-engelska ordböcker. Jag tillhörde själv denna grupp när jag studerade svenska vid ett universitet i den japanska staden Osaka, som i övrigt är det enda lärosäte i landet där man kan studera svenska som huvudämne. Med andra ord finns det en väldigt liten efterfrågan på svenska ordböcker i Japan, varför nybörjare i svenska blir hänvisade till ordböcker på andra språk som de tidigare läst, vilket oftast är engelska. Visserligen finns det ett par svensk-japanska ordböcker och ordlistor, varav flera är utgivna av samma förlag som specialiserat sig på lingvistiska publikationer. Men de har ofta flera år på nacken och saknar således många uppslagsord som har tillkommit under åren, eller innehåller flera ord som inte längre är aktuella.

Som tidigare nämnts har det hittills gjorts få undersökningar om ordboksanvändning på svenskt område (Enström 1996:28). Jag har också försökt att hitta några sådana som kan ha tillkommit de senaste

åren, men än i dag verkar det inte finnas någon omfattande undersökning med andraspråksinlärare som målgrupp, och därmed verkar tillförlitliga uppgifter om användningen av ordböcker saknas.

Jag delar Enströms uppfattning (1996:21-22) att många inlärare använder och vill ha tillgång till tvåspråkiga ordböcker även när man uppnått en mycket avancerad språknivå. Bland informanterna i min C-uppsats (Tsukanaka 2005) var det också många som uppgav att de slog upp ord i sådana när de var osäkra. Emellertid var det få som trodde att det skulle finnas exakta översättningar. Enligt min uppfattning beror denna inställning på den höga inlärningsnivån, som delvis är resultat av den höga motivationen och språkmedvetenheten. Visserligen finns det alltid individuella skillnader som gör att somliga tycks ha bättre förutsättningar för språkinlärning. Ändå anser jag att medvetenheten om att språk inte är något mekaniskt och statiskt, som låter sig förklaras med enkla och okomplicerade mönster, är en viktig faktor till framgång. Benägenheten att tro att det ska finnas exakta motsvarigheter av de flesta ord och uttryck på olika språk kan visserligen öka ju närmare modersmålet och målspråket ligger varandra, vilket exempelvis märks i fenomenet svengelska. Men det kan också ha påverkats av hur ordböcker, särskilt tvåspråkiga sådana har använts i språkundervisning och vid egen inlärning, och det är detta jag vill studera närmare med detta arbete.

3. Material och metod

3.1. Undersökningsmetod

För detta arbete har jag valt intervju som undersökningsmetod. Det finns en uppsjö av olika metoder som används vid undersökning av ordboksanvändning som ordboksgranskning, fallstudie, enkätundersökning, intervju, experiment osv. (Hartmann 2007:47) Enligt Hartmann är intervju en metod som ger en mer korrekt bild av vilka typer av ordböcker som konsulteras av intervjuobjekt samtidigt som den också säger oss vad som kan och ska göras för att förbättra inlärnarnas färdighet i ordboksanvändningen.

Vad gäller informanter riktade jag mig, som vid min förra intervjuundersökning, till vuxna avancerade inlärare av svenska som andra- och/eller främmande språk på akademisk nivå, vilka helst börjat inläringen i vuxen ålder. I mitt förra arbete hade jag informanter som läste fortsättningskursen i svenska för utländska studenter vid Göteborgs universitet, och för detta arbete sökte jag också informanter som befann sig på samma inlärningsnivå. Jag hade också tänkt att de eventuella informanterna borde förutom att kunna redogöra för sin syn på och användning av ordböcker, också kunna analysera sin språkutveckling och språkanvändning. Till denna studie fick jag slutligen tag i fem informanter, varav fyra läste grundkursen Svenska språket för studenter med annat modersmål, 30 hp, vid Göteborgs universitet, och en som studerade och arbetade med sin D-uppsats vid Handelshögskolan vid undersökningstillfället. Två av informanterna hade japanska som modersmål, och de resterande tre hade portugisiska, franska och dari som modersmål.

3.2. Utformning av undersökningen

De frågor jag ställt till alla informanter kan delas in i två kategorier; den första är frågor rörande informanternas språkliga bakgrund, och den andra är frågor om informanternas syn på och användning av ordböcker. Frågorna som hör till den första kategorin handlar exempelvis om informanternas modersmål, språkkunskaper, hur länge och var de har studerat svenska, samt vilka språk de använder mest i vardagen.

Med frågor gällande informanternas syn på och användning av ordböcker ville jag exempelvis ta reda på om de använde ordböcker och i så

fall vilka, hur ofta och i vilka situationer, och om det användes olika ordböcker för olika ändamål. Jag ville också ta reda på vilka faktorer som påverkade deras val av ordböcker, t.ex. prissättningen, tillgängligheten och rekommendationerna från lärare. Hur informanterna skulle motivera sina val av ordböcker, och om de var nöjda med dem var andra frågor av intresse, liksom om informanterna brukade hitta den information som de behövde i sina ordböcker, och om inte, vad det var de saknade. Till sist frågades informanterna om huruvida de upplevde att ordboksanvändningen påverkade deras ordinlärning, och hur de själva tyckte att de som inlärare kunde utnyttja sina ordböcker på bästa sätt.

Intervjun med varje informant tog drygt en timme, beroende på hur mycket informanterna hade att berätta om frågorna och andra iakttagelser som de gjort om ordböcker. Jag antecknade svaren under intervjuerna i stället för att spela in samtalen, då jag ansåg att det skulle kännas naturligare både för mig och för informanterna, vilket i övrigt var precis samma metod som jag använde vid intervjuerna för min C-uppsats. Inför intervjuerna hade jag förberett ett frågeblad som jag utgick ifrån och ett bildmaterial som informanterna också kunde titta på under intervjugång (se bilaga 1 och 3).

3.3. Begränsningar

Eftersom undersökningen bygger på ett mycket litet antal informanter, kan man naturligtvis inte dra några generella slutsatser om ordboksanvändning bland avancerade inlärare, som ju är en stor och ytterst heterogen grupp. Min förhoppning är dock att undersökningen kan ge en ytterligare bild av hur ordboks beteende bland denna inlärargrupp kan se ut, och att förhoppningsvis kunna lyfta fram några av de frågor som denna grupp ställs inför vid en fortsatt utveckling av sitt nya språk efter att ha uppnått en relativt hög inlärningsnivå.

4. Resultat

4.1. Intervju med informant A

Informant A är en kvinna som har japanska som modersmål. Förutom modersmålet och svenska har hon också kunskaper i engelska. I Sverige har hon bott i 7 år, och inläring av svenska påbörjades efter flytten till Sverige. Först deltog hon i en SFI-kurs på Lernia, och därefter i en SAS-kurs på ABF. Vid intervjutillfället studerar hon vid Göteborgs universitet och läser grundkursen i svenska språket för studenter med annat modersmål. De språk som informanten dagligen använder är svenska och japanska. Svenskan används mest på universitetet och i hemmet.

Informanten brukar använda en enspråkig svensk ordbok, vilken är studentutgåvan av Norstedts svenska ordbok från år 1999. Denna används för att den redan fanns hemma, och den används ofta när hon studerar, dock inte varje dag. Annars söker hon gärna ord på Internet när hon har tillgång till datorn hemma, oftast via sökmotorn Google och hemsidan Wikipedia. När det gäller svenska ord brukar hon gå in på ett nätlexikon som kallas för svensk-engelskt lexikon, som brukar vara ett av de första alternativen man får upp vid sökning med Google.

Informanten använder sig också av tvåspråkiga ordböcker, bland andra Norstedts engelska fickordbok från 1995. Den har en svensk-engelsk del och en engelsk-svensk del, och används ungefär 5 dagar i veckan då hon studerar. Hon berättar att hon då och då får negativa kommentarer från sina svensklärare om den, då de anser att den inte är någon bra ordbok för inlärare av svenska på fortsättningsnivå. Hon är därför medveten om att det finns negativa åsikter om användningen av fickordböcker och tvåspråkiga ordböcker, men tycker ändå att den som hon har är bra och framförallt smidig och behändig för att den är liten och lätt att bära omkring. Under intervjuens gång uttrycker hon emellertid beundran för en kurskamrat vid universitetet, som brukar bära med sig Natur och Kulturs Svenska Ordbok (2001) till undervisningen, som ju är en rätt stor och tung bok.

En annan tvåspråkig ordbok hon brukar använda är en digital utgåva av en engelsk-japansk och japansk-engelsk ordbok, som heter Genius Eiwa/Waei Jiten (Genius English-Japanese/Japanese-English Dictionary). Den är installerad i en bärbar fickdator, som är lika lätt och liten som en fickordbok i pappersformat. I denna fickdator finns också ytterligare två digitala ordböcker installerade, den ena är Japans mest kända enspråkiga japanska ordbok Kojien, och den andra är en enspråkig

engelsk ordbok, Oxford Gendai Eiei Jiten (Oxford Advanced Learner's Dictionary). Dessa digitala ordböcker används varje dag. Informanten använder inga tvåspråkiga engelsk-japanska och japansk-engelska ordböcker i pappersformat, utan använder alltid den digitala varianten. Skälet till varför hon använder just dessa tvåspråkiga ordböcker är framförallt för att de är smidiga och behändiga. Fickdatorn vågar hon visserligen inte ta med sig överallt då hon är rädd om den, men den svensk-engelska fickordboken brukar hon bära med sig och tycker att den är praktisk. Fickdatorn med digitala ordböcker är i övrigt makens inköp, från tiden då han studerade japanska vid ett universitet i Japan för några år sedan. På det viset upptäckte informanten digitala ordböcker och är numera en flitig användare av dem.

Informanten uppger att hon är nöjd med sina tvåspråkiga ordböcker, ungefär till 80 procent. När det gäller den svensk-svenska ordboken är hon dock nöjd endast till 20 procent, men tycker ändå att den är acceptabel. Längre har hon funderat på att skaffa sig en annan ordbok, exempelvis Natur och Kulturs Svenska Ordbok (2001), eftersom flera lärare har rekommenderat den. Nackdelen är dock att den är dyr, och att den inte är lätt att bära med sig. Annars tycker hon att det går fortast att fråga maken när hon vill veta något om ett svenskt ord, eftersom han har svenska som sitt modersmål.

När informanten använder en ordbok är det nästan alltid för att ta reda på vad ett ord betyder eller hur ett ord ska användas. Handlar det om ett svenskt ord används en svensk-svensk ordbok i första hand, men när hon tycker att ordet i fråga liknar ett engelskt ord tittar hon i den digitala engelsk-japanska ordboken. När hon vill veta hur man ska använda ett ord på svenska tittar hon gärna på exempelmeningar i den svensk-svenska ordboken, och uppger att hon vid ett tillfälle fått en kommentar från sin lärare om att hon förstod att informanten visst också använde en enspråkig svensk ordbok, då läraren kände igen exempelmeningarna som använts i informantens skriftliga arbete från en ordbok.

Informanten använder ordböcker vid både läsning och skrivning, och använder ofta olika ordböcker för skilda ändamål. Vid läsning blir det mest den svensk-engelska fickordboken, och vid skrivning används nästan bara den svensk-svenska ordboken. Eftersom hon upplever att många svenska ord som förekommer i akademiska sammanhang påminner om engelska ord, tittar hon också i den engelsk-japanska ordboken på fickdatorn.

Informanten upplever att hon för det mesta hittar den information som hon behöver i sina ordböcker. Ibland händer det dock att hon inte hittar det sökta ordet som uppslagsord, då det handlar om ett sammansatt ord.

Vid intervjutillfället håller hon på att läsa svenska litterära verk från 1800-talet, och där förekommer en del ord som hon behöver slå upp i sina ordböcker men inte alltid hittar som uppslagsord. Informanten uppger dock samtidigt att det trots allt är rätt sällan att det händer. Vid de få gångerna hon inte hittar den sökta informationen i sina ordböcker går hon ut på nätet och letar där i stället.

Informanten upplever inte att användningen av ordböcker påverkar hennes ordinläring och ordanvändning. Hon menar att hon ofta slår upp ett ord och sedan glömmer det igen, och ibland måste hon slå upp samma ord flera gånger. Men ord som återkommer gång på gång skriver hon ner för att kunna komma ihåg och lära sig dem.

Undervisning i ordboksanvändning fick informanten under SFI-kursen, och det första hon lärde sig när hon började använda enspråkiga svenska ordböcker var ordningsföljden av de diakritiska tecknen i svenskan *å*, *ä* och *ö*. Därefter lärde hon sig vad förkortningarna som används i ordböcker hade för betydelse, som subst. för substantiv. Informanten uppger att hon inte läser användaranvisningar i ordböcker, dels för att hon anser att ordböcker brukar ha likadana uppställningar och dels för att hon är van vid att använda ordböcker sedan skoltiden i hemlandet.

En bra ordbok för informanten skulle vara behändig och lättviktig med många exempelmeningar, bilder och en bra utformning. Lättviktigheten är viktig eftersom man då skulle kunna ta med sig ordboken och på så sätt kan man utnyttja den oftare. Exempelmeningar anser informanten vara mycket viktiga för att kunna förstå hur man ska använda ett ord i en mening. Med bra utformning menar hon att det ska vara lätt att läsa förklaringarna, och tar som exempel sin engelsk-japanska ordbok, där huvud- och bibetydelserna till alla ord är tydligt markerade i ordningsföljd med vita siffror i cirklar med svart bakgrundsfärg. Informanten hade också gärna önskat sig svensk-japanska och japansk-svenska ordböcker. Hon har hittills inte använt sig av sådan och känner inte heller till om de överhuvudtaget finns. En ordbok på det egna modersmålet anser hon skulle spara tid när hon studerar, då hon upplever att hon tröttnar och tappar koncentration efter en tid när hon måste titta i flera ordböcker.

4.2. Intervju med informant B

Informant B är en kvinna med portugisiska som modersmål. Utöver modersmålet och svenska har hon kunskaper i engelska, spanska och franska. Franskan har hon studerat i två år i Brasilien, där hon också

använt språket i yrkessammanhang. Vid intervjutillfället har informanten bott i Sverige i cirka 6 år. Inläringen av svenska påbörjades efter flytten till Sverige, och i cirka fyra och halvt år har hon deltagit i undervisning. Den första kursen i svenska som informanten deltog i var en nybörjarkurs vid Folkuniversitetet, och därefter läste hon en SFI-kurs, en SAS-grundkurs samt svenska A och B på gymnasienivå. Vid intervjutillfället läser hon grundkursen i svenska språket för studenter med annat modersmål vid Göteborgs universitet. Därefter hoppas hon på att utbilda sig till projektledare och gå på förvaltningsprogrammet vid universitetet.

I vardagen använder informanten svenska och portugisiska. I hemmet talar hon portugisiska med barnen, och med maken talar hon svenska fem dagar i veckan och resten av veckan portugisiska, eftersom maken kan tala och vill lära sig bättre portugisiska. Eftersom informanten tränar den brasilianska kampsporten Kapoeira möter hon svenskspråkiga som gärna vill lära sig portugisiska, och då används båda språken. Hon deltar också i ett projekt som varar till år 2010 och som ingår i Samp, Afrikansk-svenska museinätverket, där hon har användning av sina kunskaper i engelska.

Informanten uppger att hon inte använder några tvåspråkiga ordböcker, utan endast enspråkiga svenska ordböcker när hon behöver slå upp ett svenskt ord. De ordböcker som hon använder är bland andra Natur och Kulturs Svenska Ordbok från 2001, Svenska Akademiens ordlista samt Bonniers synonymordbok. Informanten försöker studera 4 timmar om dagen och därför används ordböckerna varje dag. Särskilt nöjd är hon med Natur och Kulturs Svenska Ordbok och kallar den för sin ”kökskompis”. Det var en lärare som hon hade i B-kursen i svenska som uppmanade henne att börja använda enspråkiga svenska ordböcker, och rekommenderade den särskilt. Den kostade mer än 400 kronor efter studentrabatt, men informanten anser att man måste se kostnaden i förhållande till utnyttjandegrad och kvalitet, och tycker att det var värt investeringen. Anledningen till varför informanten inte använder tvåspråkiga ordböcker är att hon tycker att det är bäst att använda svensk-svenska ordböcker när det handlar om svenska ord. Hon upplever att det blir litet komplicerat om hon ska använda en tvåspråkig ordbok, eftersom hon tycker att man inte kan uttrycka sig på samma sätt på svenska och på portugisiska. Informanten vill gärna ha en ordentlig enspråkig ordbok med många uppslagsord och exempelmeningar, och anser att små och tunna ordböcker i fickformat kanske bara innehåller 20 % av vad som ryms i omfångsrika ordböcker, som Natur och Kulturs Svenska Ordbok.

När informanten använder sina ordböcker är det för att ta reda på

synonymer till ett ord och hur ett ord ska användas. För att leta på synonymer används Bonniers synonymordbok. Natur och Kulturs Svenska Ordbok används för att se hur ett ord ska användas.

Informanten brukar inte använda ordböcker när hon läser på svenska. Hon tycker om svenska författare som Moa Martinson, Henning Mankell och Jonas Gardell, och tror att läsning förbättrar ens språkfärdighet och ordförråd. Samtidigt tycker informanten att det stör läsningen om hon ska hålla på att slå i en ordbok så fort hon stöter på ett okänt ord. Därför försöker hon gissa det okända ordets betydelse av sammanhanget och läsa vidare, vilket brukar fungera.

Vid skrivning används däremot de nämnda ordböckerna, särskilt när informanten arbetar med sina inlämningsuppgifter. Informanten uppger att hon brukar hitta den information som hon behöver i sina ordböcker. Endast vid enstaka tillfällen händer det att hon inte hittar det sökta ordet eller uttrycket, och senast var det uttrycket *Icke sa Nicke* som hon inte hittade i sina ordböcker. Vid sådana tillfällen löser informanten det genom att söka på Internet eller fråga infödda svenskar, framförallt maken. Eftersom det finns flera lärare inom makens släkt kan hon också vända sig till dem, bland andra svärmor som är svensklärare, och makens moster som är lärare i svenska som andraspråk.

Informanten upplever att ordboksanvändning påverkar hennes ordinläring positivt, då hon lär sig nya ord och hur de ska användas med hjälp av sina ordböcker. Hon gör själv en egen ordlista i en anteckningsbok, där hon på den vänstra sidan på uppslaget skriver ner nya ord och dess betydelser, och på den högra sidan fraser som innehåller dessa ord. Hon studerar oftast tidigt på morgonen, och försöker skriva ner tre nya ord i anteckningsboken varje dag.

Vad gäller användaranvisningarna i sina ordböcker läser hon dem då och då, och berättar att hennes bror en gång har påpekat att ordböcker faktiskt har sina "instruktioner" om hur man ska använda dem. Brodern menar också att man ska satsa på bra och omfångsrika ordböcker om man måste köpa dem, och informanten håller med om detta.

En bra ordbok för informanten är en omfångsrik sådan men helst ska den vara kombinerad med övningar. Informanten tycker att bra grammatikböcker och övningsböcker också är viktiga, och är mycket nöjd med en bok som används i universitetskursen som hon vid intervjutillfället deltar i. Hon tittar också gärna i grammatikböcker, och uppger att hon tycker om att studera grammatik eftersom hon upplever att den är logisk och påminner henne om ett annat favoritämne, matematik.

4.3. Intervju med informant C

Informant C är en kvinna som har franska som modersmål. Hon har alltid haft svenska som sitt andra språk då hennes mor är svenska. Informanten bodde i Sverige tills hon var i ettårsåldern, men annars har hon inte levt i Sverige under någon längre period. Informanten besöker dock moderns släkt i södra Sverige varje år, och med dem talar hon enbart svenska. Förutom franska och svenska har hon också kunskaper i engelska och tyska.

Vid intervjutillfället är informanten gäststudent vid Göteborgs universitet, och har varit i Sverige i cirka tre månader. Dessförinnan har hon studerat svenska i tre år vid ett universitet i Frankrike, och det fjärde året ska hon tillbringa vid Göteborgs universitet genom Erasmusprogrammet, som är ett internationellt stöd- och utbytesprogram mellan högre lärosäten i EU-länderna. Vid intervjutillfället läser hon grundkursen i svenska för studenter med annat modersmål än svenska, samt engelska. Efter detta läsår ska hon återvända till universitetet i Frankrike och påbörja sin masteruppsats i ämnet svenska, som ska skrivas på franska. Informanten har också svenskt gymnasiebetyg i svenska som andraspråk, då hon läste in ämnet genom en korrespondenskurs.

I Sverige använder informanten svenska när hon kommer i kontakt med lokalbefolkningen, exempelvis i affärer. Med andra utbytesstudenter blir det dock mest engelska som används, då de kommer från många olika länder och de flesta av dem inte talar någon svenska. Eftersom många av utbytesstudenterna läser kurser med engelska som undervisningsspråk och ofta stannar under en kort period i Sverige, tycks de inte heller ha någon särskild anledning att läsa svenska. Informanten har dock kontakt med sina släktingar och vänner i Sverige och med dem talar hon svenska.

Informanten använder ingen enspråkig svensk ordbok, men funderar på att skaffa sig en så småningom. Däremot använder hon svenska ordböcker på Internet. Ett exempel är hemsidan www.synonymer.se, som använder Bonniers synonymordbok av Göran Walter som källa.

Informanten brukar använda en tvåspråkig ordbok, Norstedts franska ordbok som består av en fransk-svensk och en svensk-fransk del. Den köpte hon eftersom hennes svensklärare vid det franska universitetet hade rekommenderat den. Informanten använder ordboken nästan varje dag, men är inte särskilt nöjd med den och skulle inte heller rekommendera den till andra. Hon tycker att den saknar viktiga uppgifter som exempelvis angivelse av genus på substantiv, och menar att sådana uppgifter är viktiga för inlärare. Ibland kan man se vilket genus en

substantiv har om ordet i fråga används i en exempelmening i bestämd form eller i obestämd form med en framförställd artikel, vilket dock inte alltid är fallet. Till Sverige tog hon med sig endast denna ordbok, men hemma i Frankrike tittar hon också ibland i moderns gamla svenska "röda" ordbok.

När informanten använder en ordbok är det för att ta reda på vad ett ord betyder, synonymer till ett ord samt hur ett ord ska användas. Sedan hon kom till Sverige är det Norstedts franska ordbok som används för dessa ändamål. För att ta reda på hur ett ord ska användas letar hon efter exempelmeningar i ordboken men använder också Internet, ofta Språkbanken som en av lärarna vid Göteborgs universitet rekommenderat. Informanten upplever att hon där nästan alltid hittar information om hur hon ska använda ett ord på rätt sätt.

Norstedts franska ordbok, som informanten just nu använder sig av i Sverige, används i flera olika situationer. Förutom att den används vid både läsning och skrivning när hon arbetar med inlämningsuppgifterna, kan hon också titta i den när hon ser på tv. Ser hon exempelvis en engelskspråkig film som är textad på svenska, händer det ibland att det dyker upp ett ord på svenska som hon inte känner till. Ofta förstår hon det engelska ordet hon hör, men det händer att det ordet inte heller är bekant, och då kan hon slå upp ordet i fråga i sin ordbok.

Även om informanten inte är särskilt nöjd med sin ordbok, upplever hon ändå att den duger och att det är sällan att hon inte hittar den information hon söker. I annat fall brukar hon lösa det genom att fråga modern och vänner som har svenska som modersmål. Vissa gamla ord och slanguttryck kan dock vara svåra att hitta i ordboken. Nyligen upplevde hon svårighet med att hitta några gammalmodiga ord som fanns i ordlistan till läromedlet *Dikt och verklighet* i sin ordbok.

Informanten uppger att ord som hon slår upp för läxor och inlämningsuppgifter ofta glöms bort senare, medan vissa ord som hon snappar upp i vardagen kan fastna i minnet. Om hon kommer att komma ihåg ett ord efter att hon slagit upp det i en ordbok kan bero på situation och användningsfrekvens, men om ordböcker påverkar ordinläringen är hon inte säker på.

Vad gäller användaranvisningen i sin ordbok tror informanten inte att hon någonsin har läst den. Det brukar hon inte göra med andra ordböcker heller, och hon kan inte minnas att hon någon gång under sin skolgång fått en undervisning i ordboksanvändning. Däremot tittar hon då och då i grammatikdelen i sin ordbok. Informanten tycker inte att det är särskilt viktigt med undervisning i ordboksanvändning, då hon anser att alla vet hur man använder en ordbok.

En bra ordbok för informanten ska innehålla många exempelmeningar och viss grammatisk information som angivelse av genus på substantiv. Den ska däremot inte innehålla för många ”synonymer” till ett ord utan förklaringar om skillnaderna mellan de olika alternativen, för hon upplever att det bara blir svårt att veta vilket alternativ som hon egentligen ska använda i det sammanhanget hon söker ordet för. Att flera alternativ till ett uppslagsord bara radas upp utan någon vidare förklaring tycker informanten bara försvårar och inte är till någon hjälp.

Om informanten ska skaffa sig en enspråkig svensk ordbok i framtiden tror hon att lärarrekommendationer och egna intryck skulle påverka valet. Hon vill också bläddra i den och avgöra själv om den känns rätt. När hon väl skaffat sig en sådan ordbok tror hon att hon kommer att använda den i första hand och den tvåspråkiga fransk-svenska ordboken som andrahandsval, när hon till exempel inte riktigt förstår vad som står i den enspråkiga ordboken.

4.4. Intervju med informant D

Informant D är en man som har dari som modersmål. Till Sverige flyttade han för cirka fem och halvt år sedan i vuxen ålder, efter att ha bott i bland annat Afghanistan, Pakistan och Ryssland. Informanten påbörjade inläringen av svenska kort efter flytten, i början med hjälp av en lärare på en skola i närheten, tills han fått plats på en SFI-kurs. Sedan läste han SFI-kursen i ett halvt år, och därefter följde IV-programmet på ett gymnasium, för att förbereda sig för den ordinarie treåriga gymnasieutbildningen. Direkt efter studentexamen sökte han sig till universitet, och vid intervjutillfället har han precis påbörjat sin första termin på Göteborgs universitet och läser grundkursen i svenska för studenter med annat modersmål. I vardagen använder informanten svenska när han är på universitetet, men eftersom han är nyinflyttad till Göteborg och inte känner särskilt många människor på orten, blir det inte mycket muntlig kommunikation på hans fritid. Med familjen och några vänner talar informanten modersmålet.

För tillfället använder informanten en svensk-svensk ordbok, Svensk skolordlista från Norstedts Akademiska förlag. Denna ordbok används varje dag när informanten arbetar med inlämningsuppgifter och andra skolarbeten. När informanten precis hade börjat lära sig svenska använde han en tvåspråkig svensk-persisk ordbok i ett par månader, då det inte fanns någon ordbok på modersmålet dari, och för att persiska och dari är mycket lika varandra. Eftersom hans föräldrar förstår persiska har de en

sådan ordbok hemma, och de tycker att den är bra. Det hände dock då och då att informanten inte förstod vissa persiska ord, och så småningom när han lärt sig bättre svenska tyckte han att det var bättre att använda en enspråkig ordbok i stället. Informanten menar att det är lättare för honom att använda enspråkiga ordböcker, och att det är bättre att svenska ord förklaras på svenska. Han menar också att man lär sig mer på det sättet.

Informanten är nöjd med sin ordbok och tycker att den ger bra förklaringar på lättare svenska med många exempelmeningar. En nackdel är att den inte har någon angivelse av uttal, och det tycker informanten är viktigt och anser att många inlärare ofta slarvar med att lära sig riktigt uttal. Då var det bättre med Natur och Kulturs Svenska Ordbok, som innehåller uttalsangivelser och som informanten förr i tiden använde i skolan. Han har aldrig ägt den själv, och tycker att den är litet för tung för att bära med sig. Han upplevde också ordförklaringarna i den krångliga och svårförståeliga. Ibland använder informanten också Norstedts synonymordbok när han arbetar med skoluppgifter, och han tittar även i Nationalencyklopedin på Internet då och då. Sökmotorn Google används också för att leta efter ett ord eller uttryck, och ofta söker han då först efter nätlexikon. Synonymordboken upplever informanten dock svårare att använda, då han ofta inte känner till alternativen som föreslås till det sökta ordet och då också måste slå upp dem, vilket tar mer tid.

När informanten använder ordböcker är det för att ta reda på ett ords betydelser, stavning, uttal, användning och ibland även böjningsformer och genus på substantiv. Förut gjorde informanten egen ordlista, men gör det inte nu längre och försöker inte heller skapa egna meningar med ord som han slagit upp, vilket somliga inlärare använder som ordinlärningsmetod.

Informanten använder sin ordbok mest vid läsning och inte särskilt mycket vid skrivning. Det är samma ordbok som används för båda ändamålen. Informanten upplever att han för det mesta hittar den information han behöver i sin ordbok, men det händer att han inte hittar det ord han söker som uppslagsord. Andra ord som kan vara svåra att hitta information om är sammansättningar, partikelverb samt upplysningar om hur prepositionerna ska användas. Senast var det uttrycket "tala med små bokstäver" som han inte hittade i sin ordbok, och då löste han det genom att fråga en av lärarna på universitetet. Informanten upplever annars att det är svårt att få tid över med lärarna och när han inte hittar information på egen hand händer det också att han "hoppas över" ordet eller uttrycket i brist på en annan lösning. Informanten använde ordbok mycket ofta när han lärde sig synonymer och antonymer på gymnasiet,

men upplevde ofta att det var svårt att veta skillnaderna mellan ord i samma kategori, som *äta* och *käka* och *gå* till jobbet och *promenera* till jobbet. Han upplever också att infödda svenskar inte alltid kan förklara vad han frågar om svenska ord och uttryck.

Informanten upplever ingen större påverkan i sin ordinläring av att han använder ordböcker, men menar att det kanske ger passiv inläring vilket han menar är bra. Samtidigt tycker han att de ord som han slår upp i ordböcker för exempelvis skolarbeten ofta glöms bort senare, och de fastnar inte om de inte används upprepade gånger i konkreta situationer.

Användaranvisningarna i ordböcker läser informanten vid behov och i mån av tid, och anser att det är bra att man läser dem, men inte nödvändigt att använda ordböcker efter ”manualerna”. Någon undervisning i ordboksanvändning kan han inte minnas att han någonsin fått.

En bra ordbok för informanten bör kunna förklara orden på ett bra och tydligt sätt, och ska också innehålla utförliga förklaringar om hur och när man ska använda dem. Det ska finnas flera synonyma alternativ till varje uppslagsord, och all grammatisk information liksom uttal och exempelmeningar ska också finnas med. Ibland när han ska göra självstudier på universitetet tar han med sig sin ordbok, som han tycker går att bära med sig. Fickordböcker tror han är bra att ha om man vill bära dem med sig, men ifrågasätter samtidigt om de skulle kunna innehålla så mycket information som han skulle behöva.

4.5. Intervju med informant E

Informant E är en kvinna med japanska som modersmål. Hon har bott i Sverige sedan 1998, och påbörjade efter flytten inläringen av svenska på Komvux och Folkuniversitetet. Först deltog hon i en SFI-kurs i ett halvt år, och därefter i SAS A-kurs i ytterligare ett halvt år. Efter dessa kurser läste hon också svenska B på gymnasienivå, dock inte ämnet svenska som andraspråk, utan den ”vanliga” svenskan. Förutom japanska och svenska har informanten kunskaper i tyska och engelska. Tyskan har hon studerat både i Japan och i Tyskland vid universitet för att bli tysklärare, och till Sverige flyttade hon efter att ha bott i Hamburg i två och halvt år. Vid intervjutillfället läser hon de sista terminerna av förvaltningsprogrammet vid Göteborgs universitet, och arbetar med sitt examensarbete. Både i hemmet och vid universitetet använder informanten mest svenska, förutom att hon talar modersmålet med sitt barn och ibland tyska med maken.

Informanten använder flera enspråkiga svenska ordböcker, och vilka som används beror på vad hon arbetar med. Vid intervju tillfället är det studentutgåvan av Norstedts svenska ordbok som mest används, ofta flera gånger om dagen när hon exempelvis studerar. Som mest kan hon slå upp i ordboken tio gånger per dag när hon arbetar med något särskilt. Förutom Norstedts svenska ordbok använder informanten också en rad fackordböcker, som Norstedts engelsk-svensk-engelska ordböcker Business och Medicine, Norstedts bildordbok samt Norstedts svensk-engelska fackordbok. Dessa samt lexikonet Focus 2000 har oftare använts förut då hon arbetat som översättare. Norstedts Business-ordbok och fackordbok används dock också i studiesammanhanget. Tidigare har informanten också använt Bonniers svenska ordbok som redan fanns hemma, men upplevde att den inte erbjöd tillräckligt tydliga förklaringar till uppslagsorden. Informanten försökte också använda Lexins svensk-svenska ordbok Svenska Ord i början då en lärare vid SFI-kursen rekommenderade den, men tyckte att den inte var en rätt ordbok för henne, då hon upplevde att ordförklaringarna i Svenska Ord var svårare att förstå än dem i Norstedts svenska ordbok. Hon upplevde detta som märkligt, men samtidigt mindes hon att hon jämförde förklaringarna i de olika ordböckerna, och fann att Svenska Ord ofta hade långa och krångliga sådana, nästan på gränsen till tjugiga. I övrigt upplevde informanten detsamma när hon studerade tyska, då hon förstod ordförklaringarna lättare i en välkänd enspråkig tysk ordbok som hade infödda som målgrupp än i en annan som var inriktad till inlärare av tyska. Andra orsaker till varför hon valde Norstedts svenska ordbok var priset, antalet uppslagsord samt att den hade mjuka pärmar och därmed var lättare att bära med sig. Norstedts svenska ordbok är hon nöjd med och tycker att den har bättre ordförklaringar och innehåller grammatiska uppgifter som angivelse av genus på substantiv. Informanten använder oftast denna när hon arbetar med svenska texter, och tycker att det är bättre att använda enspråkiga ordböcker. Det kan bli dubbelarbete med tvåspråkiga ordböcker, eftersom då slår hon först upp en svensk-engelsk ordbok och behöver ibland också kontrollera det engelska ordet om hon inte är helt säker på vad det betyder eller hur det ska användas. Hon menar också att hon ändå inte har några bättre alternativ än enspråkiga ordböcker, eftersom det inte finns några bra svensk-japanska ordböcker. Ibland händer det att informanten söker ord på Internet, och hamnar då ofta på det öppna uppslagsverket Wikipedia via sökmotorn Google.

Informanten använder också tvåspråkiga ordböcker när hon exempelvis arbetar med översättningar. Då blir det ofta de nämnda svensk-engelska fackordböckerna och en engelsk-japansk ordbok som är instal-

lerad i en fickdator som används, då det ofta handlar om översättningar från svenska till japanska. Den engelsk-japanska ordbok hon använder, Reader's Eiwa Jiten (Kenkyusha's English-Japanese Dictionary for the General Reader) är hon ganska nöjd med då den har ett stort antal uppslagsord. Det händer dock ibland att hon inte hittar det sökta ordet, och då använder hon Oxfords enspråkiga engelska ordbok. I början av sin inläring av svenska har informanten också använt tysk-svenska ordböcker, vilket hon inte längre gör. Hon tycker dock att kunskaper i tyska har underlättat inläringen av svenska.

När informanten använder sina ordböcker är det oftast för att ta reda på vad ett ord betyder, böjningsformer och genus på substantiv samt hur ett ord ska användas. För dessa ändamål är det Norstedts svenska ordbok som brukar användas, och ibland slår hon upp i den för att ta reda på stavning, men det görs inte ofta då hon brukar kunna kontrollera detta med hjälp av Word-programmets automatiska korrekturfunktion. Synonymer till ett ord kan slås upp i ordböcker när hon arbetar med översättningsarbeten. Då handlar det oftast om översättningar till japanska, och vid sådana tillfällen används följaktligen tvåspråkiga ordböcker. Vid översättningsarbeten är det inte bara ett ords betydelse som ska klaras upp, utan den slutgiltiga översättningen av det sökta ordet måste också fastställas. När informanten översätter från svenska till japanska kan hon först slå i en svensk-engelsk ordbok, sedan en engelsk-japansk ordbok, och slutligen en japansk synonymordbok i fall informanten anser att översättningen i den engelsk-japanska ordboken inte riktigt passar in i sammanhanget så att den hela meningen i den japanska översättningen känns naturlig. Egentligen förstår hon oftast den ursprungliga svenska texten utan hjälp av ordböcker, men när hon översätter den till japanska behöver hon konsultera ordböcker för att leta efter det bäst passande alternativet på japanska, men ofta inte för att ta reda på vad orden betyder.

I svenskspråkiga sammanhang används samma ordbok, Norstedts svenska ordbok, både vid läsning och vid skrivning. Vid läsning är det främst betydelser av ord som slås upp, och vid skrivning är det mest användning av ord som kontrolleras med hjälp av ordboken. Däremot används ordboken nästan aldrig vid nöjesläsning, som när informanten läser romaner eller tidningar. Informanten brukar hitta den information som hon behöver i sin ordbok, men ibland kan det vara svårt att hitta facktermer och nya ord i den. Ett exempel kan vara ordet *utmaning*, som har en särskild betydelse i ekonomiska sammanhang, som normalt inte tas upp i vanliga definitionsordböcker. Informanten tar då reda på uppgifter om sådana ord med hjälp av Internet. Annars upplever hon inte att

det saknas något särskilt viktigt i Norstedts svenska ordbok.

Informanten kan uppleva en viss positiv påverkan i sin ordinlärning av att hon använder ordböcker, men uppger att det kändes starkare förut när hon var nybörjare och hade högre motivationsnivå för ordinlärningen, eftersom det fattades många ord på nybörjarstadiet. Vad gäller användaranvisningen i en ordbok tittar hon i den när hon ska köpa en ordbok och bläddrar i den i bokhandeln, men annars inte. Hon tittar inte heller i grammatikdelen i en ordbok, även om den skulle finnas.

Informanten anser att en bra ordbok framförallt ska ha bra och tydliga ordförklaringar som inlärare av svenska också förstår. Informanten menar att det ställs andra krav på en bra ordbok om personer som inte har svenska som modersmål ska använda den, exempelvis ska den innehålla en viss grammatisk information som angivelse av genus på substantiv.

5. Sammanfattning och analys

I detta kapitel sammanfattas och analyseras resultatet av intervjuundersökningen. Här har jag valt att jämföra delar av resultatet med en annan undersökning gjord av Enström (1996:28-35) för att få fram tendenserna tydligare. Det är en mer än tio år gammal enkätundersökning med gymnasieelever som läste svenska som andraspråk, och därför är det inte möjligt att direkt jämföra resultaten på alla frågor, men jag anser ändå att jämförelser på vissa relevanta punkter torde vara rimliga och intressanta.

5.1. Användning av ordböcker

5.1.1. Användning av enspråkiga ordböcker

Bland mina fem informanter var det fyra som uppgav att de regelbundet använde enspråkiga svenska ordböcker. Två av de fyra använde enbart enspråkiga ordböcker och motiverade detta med att de upplevde det som minst komplicerat, då man slipper översättningar och kan få svenska ord förklarade på svenska. De andra två använde både en- och tvåspråkiga ordböcker, men den ena uppgav att hon oftast använde den enspråkiga ordboken när hon arbetade med något på svenska, medan den andra oftare använde tvåspråkiga ordböcker. Den enda informanten som inte använde någon svensk-svensk ordbok uppgav att hon egentligen skulle vilja skaffa sig en sådan, men det har inte blivit av efter flytten till Sverige som gäststudent. Samtliga använde Internet för att ta reda på betydelser av ett okänt ord och/eller uttryck, och tre av dem brukade använda öppna enspråkiga ordböcker och uppslagsverk på nätet, som Språkbanken, synonymer.se och Nationalencyklopedin.

Här rådde en närmast fullständig samstämmighet bland informanterna om att det allra bästa vore att använda enspråkiga ordböcker. Det behöver dock nog undersökas närmare om detta verkligen var deras uppfattning baserad på den egna erfarenheten eller om de kände att de måste svara "rätt" på frågan, då de flesta förmodligen var medvetna om den allmänna uppfattningen bland lärarna i svenska som andraspråk vad gäller val av ordböcker.

I Enströms undersökning var Bonniers svenska ordbok populärast och nästan hälften av de 27 gymnasieeleverna som besvarade enkäten an-

vände denna (1996:28-29). I min undersökning däremot var det ordböcker från Norstedts och Natur och Kultur som användes mest. Bonniers ordböcker i olika varianter visade sig vara inte lika populära hos mina informanter, varav endast en uppgav att hon använde Bonniers synonymordbok. Detta berodde på att flera av mina informanter upplevde att de saknade viktiga grammatiska informationer och hade få exempelmeningar. Att resultaten skiljer mellan de två undersökningarna kan naturligtvis också bero på att det i dag finns ett rikare utbud av svenska enspråkiga ordböcker än vid tidpunkten för Enströms undersökning. Andra orsaker som också kan ha spelat in är att samtliga av mina informanter har flyttat till Sverige i vuxen ålder och att flera av dem har högre utbildning från sina hemländer. Detta kan ha bidragit till att de är vana vid att använda ordböcker, och att de ställer höga krav på sin språkinläring och på läro- och hjälpmedlen. En annan faktor kan vara informanternas socioekonomiska bakgrund och självbild som andraspråksinlärare av svenska. Samtliga av mina informanter flyttade till Sverige som tidigare nämnt i vuxen ålder, och en av dem bor dessutom här tillfälligt i egenskap av gäststudent. Fyra av fem har växt upp i sina hemländer som tillhörande majoritetsbefolkningen och har modersmål som är det officiella språket i respektive länder. De har alltså en klar uppfattning om sin etniska och språkliga identitet, och för dem verkar det vara något självklart att vara icke infödd svensk och att de har svenska som sitt andraspråk, vilket möjligen kan upplevas annorlunda om man är uppvuxen och gått skola i Sverige, som flera av Enströms informanter kan ha gjort. Då kanske man hellre använder ordböcker som är populära bland majoritetsbefolkningen som dessutom är billigare och mer lättillgängliga, och inte de alternativ som egentligen bättre tillgodoser deras behov. Att Norstedts och Natur och Kulturs ordböcker var populärast bland mina informanter förvånade mig inte, då dessa innehåller viktiga grammatiska upplysningar för inlärare som angivelser av genus på substantiv, vilket de också uppgav som anledning till det egna valet.

I Enström (1996:29-30) var det 8 av 27 elever som använde en ordbok flera gånger eller en gång om dagen, medan 3 av 5 bland mina informanter som använde enspråkiga ordböcker använde dem varje dag, ofta flera gånger om dagen när de arbetade med inlämningsuppgifter och dylikt. En informant använde sin tvåspråkiga ordbok fem dagar i veckan och sin enspråkiga ordbok i något mindre utsträckning när hon studerade. Alla bedriver högskolestudier vid Göteborgs universitet, varav en vid Handelshögskolan och fyra i ämnet svenska för utländska studenter, och med tanke på detta är det kanske inte särskilt märkligt att de dagligen

använder sina ordböcker.

Vid alla intervjuerna hade jag med mig ett bildmaterial där jag samlat de senaste upplagorna av de vanligaste svenska enspråkiga ordböckerna, som ett stöd för att informanterna eventuellt skulle kunna fastställa vilka de använde (se bilaga 3). Det visade sig att samtliga kände igen de ”randiga”, alltså ordböckerna från Norstedts. Nästan alla har också kunnat identifiera Natur och Kulturs Svenska Ordbok från 2001, då de antingen själva använde den hemma och/eller i skolan eller blivit rekommenderade den av sina lärare. Bonniers ordböcker var också kända för informanterna. Andra ordböcker däremot, som korsordlexikon, verkade vara tämligen okända för informanterna. Jag tolkar detta som att många inte använder en ordbok som med sitt namn ger associationer till en viss hobby även om ordboken finns i bokhandeln och på biblioteket, då många tror att den inte riktar sig till dem.

En nackdel med den här typen av bildmaterial som jag använde mig av är dock att omslagsbilderna kan förvirra informanterna, eftersom endast de senaste omslagsbilderna togs med av praktiska skäl och utrymmesskäl. Många ordböcker från samma förlag heter ofta likadant och då är det lätt att förväxla olika upplagor och utgåvor med varandra.

5.1.2. Användning av tvåspråkiga ordböcker

Av de fem informanterna var det tre som vid intervjutillfället använde någon tvåspråkig ordbok, och två av dem ibland och parallellt med enspråkiga ordböcker. Den ena av dem använde dock mest enspråkiga ordböcker i svenskt sammanhang och använde tvåspråkiga ordböcker när hon arbetade med översättningsarbeten, och den andra använde för det mesta en enspråkig ordbok vid skrivning. Det var bara en av de fem informanterna som endast använde en tvåspråkig ordbok nästan varje dag, men hon uppgav samtidigt att hon egentligen ville ha en enspråkig sådan. Hon började använda den tvåspråkiga ordboken för att hon blev rekommenderad den av sin svenske lärare vid universitetet i hemlandet där hon studerar svenska.

I Enströms undersökning (1996:33) var det 24 av 27 elever som använde någon tvåspråkig ordbok ofta eller ibland, och endast tre elever som svarade att de aldrig använde en tvåspråkig ordbok, varav en saknade en sådan på modersmålet. Den vanligaste motiveringen till varför de använde en tvåspråkig ordbok var att de ville veta exakt vad ordet betydde på deras språk, och enligt Enström visar detta att även på avancerad nivå finns det en fast förankrad uppfattning om att det skulle

föreligga en fullständig överensstämmelse mellan ord och uttryck i två språk, d.v.s. ett ett-till-ett-förhållande. Bland mina informanter var det däremot ingen som hade detta som skäl till varför de använde en tvåspråkig ordbok, även om en informant önskade sig en tvåspråkig ordbok på sitt modersmål. Men överlag handlade valet av en tvåspråkig ordbok antingen om lärarrekommandation eller om verktyg i arbetet som professionell översättare. Tre av fem informanter föredrog att använda enspråkiga ordböcker, och den vanligaste motiveringen var att det var minst komplicerat och att de ville ha svenska ord förklarade på svenska. En av dem sade att det inte fungerade att använda samma uttryckssätt på sitt modersmål och svenska, och det verkade inte heller vara någon som trodde på ett-till-ett-förhållande mellan ord på olika språk.

Ett annat skäl till varför de föredrog enspråkiga ordböcker är tillgängligheten. Av de tre som uppgav att de enbart använde eller föredrog en enspråkig ordbok hade samtliga modersmål som inte hörde till de vanligaste invandrarspråken i Sverige. Svenska hörde inte heller till de vanligaste språken som brukar studeras i deras hemländer. För dem är tillgången till en användbar tvåspråkig ordbok på svenska och modersmålet därmed obefintlig eller mycket liten. Flera av dem har därför i stället använt tvåspråkiga ordböcker på svenska och ett annat språk som de själva tidigare lärt sig, som engelska och tyska på nybörjarnivå, tills de gått över till enspråkiga ordböcker. Jag känner igen mig i denna situation, och vill hävda att långt fler inlärare än mina informanter och jag delar samma erfarenhet. Av Enströms undersökning framgår inte exakt vilka modersmål som eleverna hade, men förmodligen hade flera av dem som använde tvåspråkiga ordböcker vanligare invandrarspråk som sitt förstaspråk, eller hade använt svensk-engelska ordböcker kombinerat med tvåspråkiga ordböcker på engelska och modersmålet.

5.2. Val av ordböcker och tillfredsställelsegrad med de valda ordböckerna

5.2.1. Faktorer som påverkar val av ordböcker

Vad gäller val av ordböcker verkar informanterna ha påverkats av följande faktorer:

1. Lärarrekommandationer
2. Ordböcker som redan fanns hemma hos den svenska partnern

3. Priset
4. Användarvänligheten

Lärarrekommandationerna verkade vara en relativt stark faktor för mina informanter när de valde sin ordbok, särskilt när de var nyinflyttade till Sverige och deltog i en SFI-kurs. När det gäller språkstudier – särskilt av ”udda” språk - på högre lärosäten kan ordböcker också stå i en litteraturlista, och då är det ofta läraren som rekommenderar ett par ordböcker. Att man sätter värde på en lärarrekommandation kan i och för sig vara ett tecken på att man gärna litar på den auktoritet som lärarpositionen innebär i många länder, men i detta fall är det svårt att fastställa om detta stämmer med så litet underlag. Vad som är populärt och anses som auktoritet i samhället verkade däremot inte spela någon stor roll för mina informanter. Bland dem var det bara en som ibland använde Svenska Akademiens ordlista, som ju brukar anses vara den absoluta auktoriteten bland infödda. Det kan dock också bero på att SAOL inte är någon definitionsordbok och därför inte är till mycket hjälp för andraspråkinlärare, som ofta efterlyser just definitioner av ord.

En annan faktor som jag inte tänkt på i förväg var att flera av informanterna uppgav att de i början använde de ordböcker som deras svenska sambor eller makar redan hade hemma. När man är nyinflyttad och precis har påbörjat ett nytt liv i ett nytt land med ett nytt språk, är det förstås mycket annat som upptar ens tankar, tid och energi. Då brukar man av förklariga skäl inte fundera på vilka ordböcker man ska ha, utan tar dem som finns tillgängliga när behovet uppstår.

Ordböcker kan vara relativt dyra och detta kan också påverka inlärares val av ordböcker. Har man, som några av mina informanter, familj och småbarn att ta hand om samtidigt som man studerar, kanske man inte hinner gå till biblioteket varje gång man behöver en ordbok och i stället vill man äga en som omedelbart kan användas när helst den behövs. Då spelar förmodligen prissättningen en större roll än för de som går till skolan nästan varje dag som grundskole- och gymnasieelever. Natur och Kulturs Svenska Ordbok och Lexins Svenska ord är de som genomgående fick kommentarer av mina informanter om de höga priserna, medan en av dem ansåg att man måste investera litet mer för att få en ordbok med bra kvalitet.

Användarvänligheten var också en viktig faktor vid val av en ordbok för samtliga av mina informanter. Vad som upplevs som användarvänligt kan förstås skifta beroende på vem man frågar och det handlar också ofta om användbarheten, men i detta fall handlade det framför allt om huruvida en ordbok innehöll ett tillräckligt stort antal uppslagsord,

lättförståeliga ordförklaringar samt informationer som inlärare av svenska skulle behöva, som angivelse av genus på substantiv och rikliga exempelmeningar där det tydligt framgick hur det sökta ordet skulle användas i en mening. Det är inte precis alla enspråkiga ordböcker som uppfyller dessa krav, och med tanke på detta är det förståeligt att mina informanternas val föll på Natur och Kulturs eller Norstedts ordböcker.

5.2.2. Tillfredsställelsegrad med de valda ordböckerna

Tre av de fem informanterna var nöjda eller ganska nöjda med sina val av ordböcker, oavsett om det var eget val eller rekommenderat av deras lärare. Alla tre använde enspråkiga ordböcker som Natur och Kulturs Svenska Ordbok, Norstedts svenska ordbok och Svensk skolordlista från Norstedts. En informant var nöjd med sina tvåspråkiga ordböcker, men gav inget bra betyg på sin enspråkiga ordbok, som var en studentutgåva av Norstedts svenska ordbok. En annan informant som också uppgav att hon var missnöjd med sin ordbok och inte skulle rekommendera den till andra, använde en tvåspråkig ordbok, Norstedts svensk-franska ordbok.

Det finns flera skäl till både positiva och negativa omdömen, men överlag var informanterna som uppgav att de brukade hitta det de sökte mer nöjda. Jag anser att man torde vara nöjdare om man själv tittat i ordboken och sedan valt den, men framförallt måste man använda och vänja sig vid den. Med tiden lär man sig att använda den bättre och snabbare, och då är chansen också större att man hittar det man söker och känner att man har nytta av den.

5.2.3. Upplevda problem vid ordboksanvändning

Samtliga informanterna uppgav att de för det mesta brukade hitta den information som de behövde i sina ordböcker. När de inte hittade något handlade det oftast om att de inte hittade det sökta ordet som uppslagsord. En av dem upplevde ibland svårighet med att hitta sammansatta ord och ord och uttryck som förekom i 1800-talslitteratur, som hon vid intervjutillfället höll på att läsa vid universitetet. En annan informant som huvudsakligen använde en tvåspråkig ordbok tyckte att det kunde vara svårt att hitta slanguttryck och ålderdomliga ord i sin ordbok. En informant som studerade ett annat ämne än svenska upplevde att facktermer kunde vara svåra att hitta i en vanlig definitionsordbok, och därför använde hon också flera fackordböcker. En annan informant

saknade ibland förklaringar om sammansättningar, partikelverb samt grammatiska upplysningar om hur exempelvis prepositioner skulle användas.

I Enströms undersökning (1996:32-33) av 27 elever var det 52 % som svarade att de ofta eller ibland inte hittade det sökta ordet, 33 % som inte förstod ordförklaringarna och 67 % som inte hittade den sökta informationen. Enström menar att det inte var överraskande med tanke på utformningen av Bonniers ordbok, som var populärast, att så många inte hittade det de sökte. Bland mina informanter var det ingen som använde Bonniers ordbok, men att de inte hittade det sökta ordet var det vanligaste skälet till misslyckade sökningar, även om det sällan hände.

Som framkommit i min undersökning kan facktermer, slanguttryck och vissa ålderdomliga ord vara svåra att hitta i en vanlig definitionsordbok. Däremot kan man fundera på vad det är som orsakar svårigheter med att hitta sammansatta ord. Det tyder på att även avancerade inlärare kan ha svårt att känna igen komponenterna i ett sammansatt ord som t.ex. *ordboksanvändning*, som ju inte finns som uppslagsord i en ordbok. Sammansättningar kan generellt upplevas som relativt svåra för många inlärare av svenska, om man inte har goda kunskaper i andra språk med liknande struktur som t.ex. norska, danska, isländska och tyska. Många inlärare som jag under åren kommit i kontakt med har lärt sig svenska med läromedel som är skrivna på engelska, och har man modersmål som skiljer mycket från svenskan och dessutom är van vid engelskans ordbildningsmönster kan svenska sammansättningar te sig svåra och ogenomskinliga. Det kan vara en möjlig förklaring till varför även avancerade inlärare kan få problem med att förstå sammansatta ord, men detta är också ett tema som kräver en vidare undersökning.

5.3. Förhållande mellan ordboksanvändning och ordinläring

Fyra av de fem informanterna angav att de upplevde en viss positiv påverkan i sin ordinläring av att använda ordböcker, framför allt när de kände att de lärt sig ett nytt ord eller uttryck efter att de slagit upp det i sina ordböcker. Annars reflekterades inte över detta ämne i någon särskild utsträckning, och det var sannolikt inte märkvärdigt med tanke på att de allra flesta bland majoritetsbefolkningen inte heller torde ägna denna fråga särskilt många tankar, även om de flesta har egen erfarenhet av språkinläring. Det förvånar mig inte om majoriteten av inlärare skulle betrakta en ordbok som något de slår upp i när de vill veta något om ett ord och sedan lägger den ifrån sig till nästa tillfälle, precis som

majoriteten av infödda också gör om man inte arbetar professionellt med ord eller har ett ovanligt stort intresse i området. Naturligtvis går det inte att dra några generella slutsatser utifrån intervjuer med fem personer, men i varje fall är det högst sannolikt att majoriteten av ”vanliga” inlärare inte brukar tänka särskilt mycket på frågan.

5.4. Ordböckernas användningsområden

Resultatet vad gäller ordböckernas användningsområden visade sig vara något annorlunda mot Enström (1996:30-32), där det vanligaste alternativet var betydelse med 78 %, följt av stavning och synonymer på 55 % vardera. I min undersökning använde samtliga sina ordböcker för att ta reda på syntaktisk information, mot Enströms 22 %. Sedan var det fyra av fem som brukade söka betydelse och synonymer, följt av stavning och böjningsformer som efterfrågades av två av fem. Minst efterfrågad information var uttal och det var endast en av fem som uppgav att han kontrollerade detta med hjälp av en ordbok. En av informanterna använde sig av en tvåspråkig ordbok, två av dem använde mestadels enspråkiga ordböcker parallellt med tvåspråkiga, och resterande två använde enbart enspråkiga ordböcker.

Att flera av mina informanter använde sina ordböcker för att ta reda på ords betydelse och synonymer överensstämmer med Enströms resultat, trots att de inte var de vanligaste användningsområdena, medan samtliga konsulterade sina ordböcker för att få veta hur ett ord skulle användas i korrekt sammanhang. De två informanter som använde en ordbok för att ta reda på böjningsformer ville oftast veta vilket genus ett substantiv kunde ha, och detta var något som majoriteten av informanterna efterlyste i en användbar inläroordsbok, även om de själva inte uppgav att de brukade kontrollera detta i sina ordböcker. En informant som inte använde en ordbok för att ta reda på stavning uppgav att hon brukade kontrollera det med hjälp av Word-programmets språkkontrollsfunktion. Endast en informant kontrollerade uttal med hjälp av sin ordbok, och han ansåg att många inlärare tog litet för lätt på vikten av korrekt uttal. Denna informant är i övrigt den enda som inte har någon familjemedlem eller släkting som har svenska som modersmål, och det står i kontrast till de andra informanterna som alla har en maka eller en förälder som har svenska som modersmål, och många släktingar och vänner genom familjeanknytningen. Dessa informanter uppgav också att de brukade fråga de infödda släktingarna när de undrade något, exempelvis ords betydelse, användning, grammatik, uttal osv.

Det är emellertid mycket möjligt att jag fått ett annorlunda resultat om underlaget i min undersökning hade varit större, och av det skälet kan jag inte göra en direkt jämförelse med Enströms resultat. Detta är dock enligt min uppfattning ett intressant ämne som behöver utforskas vidare.

Tre av de fem informanterna i min undersökning svarade att de använde en ordbok vid både läsning och skrivning. Två av dem använde samma enspråkiga ordbok, och den tredje använde oftast en enspråkig ordbok och flera tvåspråkiga ordböcker vid läsning. En annan informant använde en tvåspråkig ordbok både vid läsning och skrivning, och ibland vid tv-tittande. Den tredje använde samma enspråkiga ordbok i svenskt sammanhang, men aldrig vid nöjesläsning som när hon läste dagstidningar eller romaner. En informant använde aldrig någon ordbok vid läsning, då hon upplevde att ordboksanvändning störde den naturliga läsningen. Däremot använde hon Natur och Kulturs Svenska Ordbok ofta när hon skrev. En annan informant använde en enspråkig ordbok endast vid läsning, och nästan aldrig vid skrivning.

Majoriteten av eleverna i Enströms undersökning, 24 av 27, använde en ordbok företrädesvis vid läsning, varav 17 vid läsläsning och 7 vid annan läsning, medan 11 elever ofta använde en ordbok när de skrev (1996:30). Enström menar att svaren därmed tydligt visar att ordböcker främst betraktas som hjälpmedel vid avkodning. Min undersökning bygger endast på fem personer och då är det omöjligt att se någon generell tendens, men resultatet har inte visat någon märkbar övervikt för det ena eller det andra. Samtidigt var deras ordboksanvändning tydligt kopplad till deras studier, särskilt vid skrivning. Vad gäller läsning verkade ordböcker inte användas vid exempelvis läsning av mer vardagliga texter som brukar återfinnas i dagstidningar och dylikt. På den här nivån behöver man förmodligen inte ordböcker så ofta när man ”bara” ska läsa en text och behöver förstå vad den handlar om, så länge texten inte handlar om ett speciellt ämnesområde som man inte har mycket kunskaper om. Själv inser jag att jag numera sällan använder en ordbok vid läsning för att ta reda på vad ett ord betyder, eftersom jag sällan stöter på okända ord, om texten inte innehåller flera fackord. På samma sätt tror jag att mina informanter, som befinner sig på en avancerad inlärningsnivå i svenska, inte längre behöver slå upp ett ord i ordbok vid läsning särskilt ofta, delvis för att de inte ser så många okända ord längre och delvis för att de vid det här laget har tillägnat sig en avancerad gissningsteknik så att de ofta framgångsrikt kan gissa vad det okända ordet kan betyda av sammanhanget. I skriftliga arbeten däremot kan det behövas en ordbok för att ta reda på ordets korrekta användning. Studier på högskolenivå ställer också andra krav och kan

innebära en större mängd skriftliga inlämningsuppgifter som dessutom betygsätts utifrån korrektheten i språk utöver innehållet, och då är det också naturligt att ordböcker används oftare för att kontrollera språk-användningen vid skrivning.

5.5. Hur utnyttja ordböcker på bästa sätt, och vad är en bra ordbok?

5.5.1. Undervisning i ordboksanvändning och användaranvisning

Hur man som inlärare skulle kunna bli bättre på att använda sina ordböcker verkade vara något som många informanter inte tidigare funderat på, vilket var förväntat. Därför kom det att handla snarare om vad de ansåg om undervisning av ordboksanvändning och om användaranvisningen.

Två av informanterna svarade att de då och då tittade i användaranvisningen, och en annan brukade titta i den vid köp av en ordbok, men inte senare. Två informanter uppgav att de inte tittade alls i den. Av de fem informanterna var det endast en som kunde påminna sig att ha fått undervisning i ordboksanvändning, på en SFI-kurs. En informant ansåg att det inte behövdes någon undervisning då alla borde veta hur en ordbok ska användas. Resten har inte uttryckt sig så tydligt i denna fråga, men jag uppfattar det som att detta är en vanlig uppfattning hos många, både infödda och inlärare av svenska. Av svaren jag fick framgick det relativt tydligt att det förväntades att folk visste hur en ordbok skulle användas, nämligen bläddra i den och hitta det man söker. Enligt min mening är detta inget att förundras över, då de flesta infödda sannolikt också har samma inställning och visar likadant ointresse för användaranvisningen i sin ordbok när de läser ett främmande språk och/eller andraspråk. Samtidigt upplevde informanterna ibland svårighet med att hitta vissa informationer i sina ordböcker, och en del av dessa misslyckade sökningar kan möjligen ha undvikits om de konsulterat användaranvisningen först.

5.5.2. Hur ska en bra ordbok vara?

Detta var en öppen fråga som möjligen var svår för informanterna att besvara, men desto mer intressant då jag fick varierade svar.

Tre av informanterna svarade att en bra ordbok för dem skulle innehålla många exempelmeningar. Lika många ansåg att grammatiska uppgifter borde finnas med i en bra ordbok, som syntaktisk information och uttal. Lättförståeliga, tydliga och ”bra” ordförklaringar efterfrågades av två informanter, och den ena ansåg att andraspråksinlärare ställde andra krav än infödda när det gällde förklaringarna om ord.

En informant önskade sig många synonymalternativ till varje uppslagsord, medan en annan inte ville ha det så då hon upplevde det bara förvirrande.

En informant hade önskemål om ordbokens utformning, och tyckte att en bra ordbok skulle vara behändig och lätt i vikt så att man skulle kunna bära den med sig, och att den skulle ha en lättåskådlig utformning med bilder till ord om exempelvis vissa föremål som icke-infödda kanske skulle ha svårt att föreställa sig. En annan informant hade en önskan om en omfångsrik ordbok som var kombinerad med övningar, så att användaren direkt skulle kunna se och öva hur ett ord skulle användas.

I Enström (1996:33-34) verkade eleverna ha svårt att besvara samma fråga, och de som gav ett svar önskade framförallt stort omfång i uppslagsord, förståeliga förklaringar, synonymer, användningsområden, böjningsformer, bilder och att den skulle vara lätt att hitta i. Ett typiskt svar enligt Enström (1996:33) var: ”En bra ordbok ska vara bra. Alla ord ska vara med i ordboken och ord ska ha bra betydelse så att jag förstår”.

Informanterna i min undersökning önskade sig också förståeliga förklaringar, men det var ingen som ansåg att alla ord skulle kunna återfinnas i en ordbok. Dock är det en viss skillnad att svara på en sådan fråga muntligt eller skriftligt, och det är möjligt att eleverna i Enströms undersökning inte kunde uttrycka sig mer nyanserat eller orkade skriva ihop ett svar.

I övrigt framkom det inget mer speciellt som informanterna ville ta upp om ordböcker, och jag förstår att det här är ett ämne som genomsnittliga ordboksanvändare vanligen inte brukar ägna särskilt många tankar.

6. Avslutande diskussion

Då undersökningen bygger på intervjuer med ett fåtal personer, är det inte möjligt att peka på några generella tendenser i avancerade inlärares ordboksanvändning. Dock anser jag att undersökningen ändå visat ett intressant resultat, som delvis gick tvärtemot vad jag hade föreställt mig i mina frågeställningar. Utifrån resultaten av de befintliga internationella undersökningarna och mina egna erfarenheter gällande ordboks-beteende, hade jag inför undersökningen förväntat mig att majoriteten av informanterna skulle föredra att använda tvåspråkiga ordböcker. Dock har det visat sig att tre av de fem informanterna uppgav att de alltid eller oftast använde enspråkiga ordböcker, och de var mycket eller ganska nöjda med sina val. En annan informant som använde flera tvåspråkiga ordböcker var nöjda med dem, men inte med den enspråkiga ordbok hon brukade använda. Till och med den enda informanten som enbart använde en tvåspråkig ordbok uppgav att hon inom en snar framtid ville övergå till en enspråkig ordbok. I detta arbete utgick jag mest ifrån traditionella ordböcker i pappersformat, men det har visat sig att samtliga använde ordböcker och sökmotorer på Internet flitigt, vilket säkert också har påverkat ordboks-beteendet bland ordboks-användare världen över de senaste åren.

Studier gjorda med målgrupper som studerar engelska som främmande språk, exempelvis Baxter (1980), visar att många studenter fortsätter att använda tvåspråkiga ordböcker även på avancerad nivå. Det är möjligt att resultatet blir liknande om en sådan undersökning görs med studenter som läser svenska som främmande språk. Samtidigt anser jag att inlärare av svenska och engelska har skilda förutsättningar. Engelska är ett världsspråk som studeras av miljarder människor världen över, oftast som det första främmande språket som lärs ut på skolan i majoriteten av världens nationer. Engelskan används också allt oftare som undervisningsspråk särskilt inom högre utbildningar och som koncernspråk på multinationella företag. Ofta fungerar språket också som kommunikationsspråk när människor med olika modersmål möts. Svenska däremot är ett språk som har en mindre geografisk spridning än engelska. Svenskan är också ett språk som oftare läses som andraspråk än som främmande språk, och det speglas i utbudet av inlärningsmaterial utgivna i Sverige, som främst är riktade till inlärare som redan bor i landet. När svenska studeras som främmande språk förekommer detta nästan alltid på universitet och högskolor, och ofta ingår det i studier om skandinavistik eller nordiska språk. I många länder är det dessutom

vanligt att huvudämnet inte har så mycket tyngd i examen, då man läser flera olika kurser samtidigt. Många läser också svenska som biämne kombinerat med studier i andra discipliner som ekonomi och sociologi. Eftersom det inte brukar finnas någon stor efterfrågan på ”smala” språk finns det oftast ett fåtal ordböcker på svenska i studenternas hemland, och många av de befintliga produkterna ser snarare ut som ordlistor än ordböcker. Utbudet av tvåspråkiga ordböcker på svenska och andra språk riktade till inlärare på den svenska marknaden å andra sidan är inte heller så stor, ofta begränsade till ett antal stora invandrarspråk, medan det finns ett relativt stort utbud av sådana ordböcker på svenska och ett antal större europeiska språk som läses på den svenska grund- och gymnasieskolan. Tvåspråkiga ordböcker på den svenska marknaden riktar sig därför främst till svenskar som studerar moderna språk, och därmed motsvarar de ofta inte förväntningar och krav som andraspråksinlärare ställer på ordböcker.

Enström (1996:10) menar att för främmandespråksinlärare föreligger det inte något omedelbart behov av kommunikation på det främmande språket. Det är därför inte otänkbart att undervisningen i början kan koncentreras på inläring av den grundläggande grammatiken, medan den mer omfattande ordinläringen kan vänta till ett senare stadium. För andraspråksinlärare är situationen däremot den rakt motsatta: den långsiktiga målsättningen för dem är givetvis att uppnå mycket goda språkfärdigheter med ett stort och varierat ordförråd, men samtidigt finns ett kortsiktigt behov av att genast kunna använda språket för att kommunicera med omgivningen.

Denna skillnad tyckte jag mig också kunna se i min undersökning. En av informanterna som var ensam om att enbart använda en tvåspråkig ordbok har läst svenska som främmande språk vid universitet i sitt hemland, och blivit rekommenderad ordboken av sin svenske lärare. Jag skulle tro att detta med att använda tvåspråkiga ordböcker är mycket vanligt när man studerar ett främmande språk på universiteten världen över, och trots att jag studerade svenska i ett annat land, kände jag igen mig i informantens berättelse. I mitt fall handlade det visserligen om svensk-engelska ordböcker då det inte fanns några överkomliga svensk-japanska ordböcker av bra kvalitet, men svensk-engelska ordböcker var redan svåra nog att få tag i. Läraren hade då bestämt sig för en ordbok och beställt åt alla nybörjarstudenter från en bokhandel i Sverige, och den fortsatte man använda även efter att man kommit upp på en mer avancerad nivå, dels för att det var svårt att få tag i några andra ordböcker och dels för att man inte längre behövde ordböcker lika ofta som på nybörjarnivå. Jag antar att situationen ofta är densamma för svenska

studenter som studerar för svenska förhållanden ovanliga språk. Därför är det egentligen inget märkvärdigt om många avancerade inlärare fortsätter att använda sina gamla tvåspråkiga ordböcker av gammal vana.

Medan informanten som läst svenska som främmande språk mest använde sin tvåspråkiga ordbok, uppgav de andra informanterna som läst svenska som andraspråk att de föredrog enspråkiga ordböcker, då de upplevde att det var bäst och enklast så. Detta argument var något oväntat för mig, eftersom jag hade förväntat mig det motsatta. När jag tänker efter verkar detta dock mer logiskt och naturligt, med tanke på skillnaden mellan främmandespråks- och andraspråksinläring som Enström (1996:10) beskriver. För andraspråkinlärare är det ju det normala att man dagligen övar på att förstå svenska ord på svenska och inte översätta till och från käll- och målspråket, även om detta sker på nybörjarnivå och om man arbetar som tolk och översättare. När man inte längre behöver ”tänka” först på modersmålet och översätta till svenska har man kommit till en nivå då man anses kunna använda svenska utan större problem och tala ”flytande”, vilket torde vara målsättningen för många av inlärarna. Då är det förståeligt att andraspråksinlärare på avancerad nivå upplever att enspråkiga ordböcker är lättare att använda, eftersom svenska begrepp förklaras på svenska. Just översättningsövningar är vad många främmandespråksinlärare arbetar med, och då är det inte heller anmärkningsvärt att många av dem föredrar tvåspråkiga ordböcker.

Vissa språk anses vara dialektvarianter av ett annat större språk och då är det också svårt att få tag i inlärningsmaterial och ordböcker. En av informanterna, som enbart använde enspråkiga ordböcker hade ett sådant modersmål, dari, och saknade språkinlärningsmaterial skrivna på modersmålet. För honom är det därför sannolikt normalt att inte ha tillgång till ordböcker på modersmålet. Då är också motståndet att använda och försöka förstå ordböcker och andra hjälpmedel på målspråket mindre än hos personer som är vana vid att få all information på sitt modersmål. Här kan också informanternas språkliga bakgrund ha spelat in vid val av ordböcker. De som har ett ”stort” språk som både ekonomiskt och kulturellt har ett stort inflytande i världen eller i den världsdel där språket talas, är förmodligen vana vid att få använda modersmålet i många sammanhang och kan därför ha ett större motstånd för att använda material på ett annat språk.

Resultatet av min undersökning kan sammanfattas på följande sätt:

1. Majoriteten föredrog enspråkiga ordböcker, men det kan föreligga

skillnad mellan inlärare som läser svenska som andraspråk och främmande språk beträffande deras ordboks-beteende. Flera av informanterna saknade ett bra tvåspråkigt alternativ.

2. Majoriteten var nöjd med sina ordböcker, särskilt de som använde enspråkiga varianter. Vid val av ordböcker beaktades flera olika faktorer, som användarvänligheten, lärarrekommandationen och priset.

3. Två av de fem informanterna upplevde att ordboks-användningen påverkade deras ordinlärning något positivt. Detta var dock inget tema som reflekterades över särskilt mycket.

4. Ordböcker användes både vid läsning och vid skrivning, med något större tonvikt på det skriftliga. Syntaktisk information om hur ett ord ska användas i korrekt sammanhang efterfrågades mest. Samtliga inlärare gjorde sökningar på Internet, både med sökmotorer och med öppna nätlexikon.

5. Användaranvisningen lästes sällan. Flera har aldrig tittat i den, medan användarvänligheten efterfrågas vid val av ordböcker. Det förväntades att man visste hur en ordbok skulle användas, men en närmare titt i anvisningarna skulle förmodligen ha kunnat hindra en del misslyckade sökningar de varit med om.

Det reflekterades inte särskilt mycket om hur man skulle kunna utnyttja sin ordbok bättre, men hur en bra ordbok skulle vara fanns det flera önskemål och idéer om.

En intressant framtida uppgift är att försöka kartlägga om det finns något samband mellan inlärares modersmål, ordboksaktivitet och inlärningsnivå (Enström 1996:29-30). Eftersom inlärare av svenska är en stor och mycket heterogen grupp, vore det mycket intressant att genomföra en större undersökning om ordboks-användning med inlärare med olika modersmål, skild bakgrund och på olika inlärningsnivåer. En annan fråga som också är av intresse är huruvida en mer genomtänkt undervisning i ordboks-användning påverkar ordinlärningen. Användning av så kallade nätlexikon och sökmotorer på Internet har också visat sig vara mycket vanlig bland informanterna, och detta är också ett tema för vidare forskning.

Till sist vill jag tacka alla informanter som delade med sig av sina erfarenheter och tankar om ordböcker och svenskinlärning. Det har varit mycket roligt och lärorikt för mig som också är inlärare av svenska, och

jag känner att jag fått nya idéer och en del tankeställare för min egen inläring och mitt eget ordboksbyte.

Litteraturförteckning

- Baxter, James 1980. The Dictionary and Vocabulary Behavior: A Single Word or a Handful? I: *TESOL Quarterly*, vol.14 nr.3, S.325-336.
- Engdahl, Horace 2006. Förord till 13: e upplagan av Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. Stockholm: Svenska Akademien.
- Enström, Ingegerd 1996. *Klara verba. Andraspråkinlärares verbanvändning i svenskan.* (Nordistica Gothoburgensia 18.) Göteborg: Acta Universitas Gothoburgensis.
- Enström, Ingegerd 2003. *Ordens värld. Ordinläring, ordsemantik och ordutbildning.* Stencil. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Enström, Ingegerd 2004. Ordförråd och ordinläring – med särskilt fokus på avancerade inlärare. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle.* Lund: Studentlitteratur. S.171-195.
- Gellerstam, Martin 2004. Översättning i och med tvåspråkiga ordböcker. I: *LexicoNordica 11.* S. 109-116.
- Gu, Peter Yongqi 2003. Vocabulary Learning in a Second Language: Person, Task, Context and Strategies. I: *TESL-EJ, Teaching English as a Second or Foreign Language.* Vol 7. Nr. 2, September 2003. <http://tesl-ej.org/ej26/a4.html>
- Hartmann, Reinhard Rudolf Karl 1991. What's the use of learners' dictionaries? *Institute of Language in Education Journal*, 8, S.73-83.
- Hartmann, Reinhard Rudolf Karl 2007. *Interlingual Lexicography. Selected Essays on Translation Equivalents, Contrastive Linguistics and the Bilingual Dictionary.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Holmegaard, Margareta 1999. *Språkmedvetenhet och ordinläring. Lärare och inlärare reflekterar kring en betydelsefälsövning i svenska som andraspråk.* (Göteborg Studies In Educational Sciences 135) Göteborg: Acta Universitas Gothoburgensis.
- Knight, Susan 1994. Dictionary use while reading: The effects on comprehension and vocabulary acquisition for students of different verbal abilities. *The Modern Language Journal*, 78, S. 285-299.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi – ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser.* Lund: Studentlitteratur.

- Stroud, Christopher 1979. Kontrastiv lexikologi. I: Hyltenstam, Kenneth, utg. *Svenska i invandraperspektiv*, Lund, S. 174-218.
- Svensén, Bo 2004. *Handbok i lexikografi: ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Thompson, Geoff 1987. Using bilingual dictionaries. *ELT Journal*, 41, S. 282-286.
- Tono, Yukio 2001. *Research on dictionary use in the context of foreign language learning*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Tsukanaka, Maiko 2005. *Ordförråd, ordinläring och kommunikation - tankar och erfarenheter av avancerade inlärare av svenska som andraspråk*. Opublicerad C-uppsats. Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket.

Ordböcker och lexikon som nämns av informanterna (utgivningsår endast för pappersordböcker och när det tydligt angavs):

- Bonniers svenska ordbok
 Bonniers synonymordbok
 Focus 2000, Kunskapsförlaget
 Genius Eiwa/Waei Jiten (Genius English-Japanese/Japanese-English Dictionary)
 Kojien, enspråkig japansk ordbok
 Lexin svensk-engelskt lexikon, nätlexikon
 Nationalencyklopedin, Internetversionen, www.ne.se
 Natur och Kulturs Svenska Ordbok (2001)
 Norstedts bildordbok
 Norstedts engelska fickordbok (1995)
 Norstedts engelsk-svensk-engelska ordbok Business
 Norstedts engelsk-svensk-engelska ordbok Medicine
 Norstedts franska ordbok
 Norstedts svenska ordbok, studentutgåvan (1999)
 Norstedts svensk-engelska fackordbok
 Norstedts synonymordbok
 Oxford Gendai Eiei Jiten (Oxford Advanced Learner's Dictionary)
 Reader's Eiwa Jiten (Kenkyusha's English-Japanese Dictionary for the General Reader)
 Svenska Akademiens ordlista
 Svenska Ord
 Svensk skolordlista, Norstedts Akademiska Förlag

Synonymer.se, lexikon och ordbok för svenska synonymer, nätlexikon

Internetkällor som nämns av informanterna:

Google

Wikipedia

Bilaga 1: Intervjufrågor

I. Bakgrundsfrågor

1. Vilket/vilka är ditt/dina modersmål?
2. Har du kunskaper i andra språk?
3. Hur länge har du varit i Sverige?
4. Hur länge har du studerat svenska?
5. Var och hur har du lärt dig svenska?
6. Vilka språk använder du mest dagligen?
7. Använder du svenska mest på universitetet och/eller på arbetet?

II. Frågor angående synen på och användningen av ordböcker

1. Använder du svensk-svenska ordböcker? Varför/Varför inte?
2. Vilka svensk-svenska ordböcker använder du? Hur ofta använder du dem?

Exempel på enspråkiga svenska ordböcker:

Norstedts etymologiska ordbok (2008)

Norstedts kluriga korsordslexikon (2008)

Norstedts svenska baklängesordbok (2007)

Svensk synonymordbok (Norstedts, 2007)

Norstedts svenska ordbok, studentutgåva (2005)

Norstedts svenska ordbok (2004)

Norstedts svenska synonymordbok (1999)

Svenska språknämndens uttalsordbok (2003)

Svenskt språkbruk – ordbok över konstruktioner och fraser (Norstedts i samarbete med Svenska språknämnden, 2003)

Våra ord – deras uttal och ursprung: kortfattad etymologisk ordbok (Norstedts i samarbete med Svenska språknämnden, 1998)

Natur och Kulturs korsordslexikon (2008)
Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006)
Natur och Kulturs Svenska Ordbok (2001)
Bonniers synonymordbok (2008)
Ord och motsatsord: svensk antonymordbok (Bonniers, 2007)
Bonniers korsordslexikon (2006)
Bonniers svenska ordbok (2006)
Bonniers rimlexikon (2004)
Nationalencyklopedin (2003)
Svenska ord – med uttal och förklaringar (2006)
Svenska Akademiens Ordlista (2006)

3. Brukar du även använda en tvåspråkig ordbok? Varför/Varför inte?
4. Vilka tvåspråkiga ordböcker använder du? Hur ofta använder du dem?
5. Varför använder du/har du valt just dessa svensk-svenska och/eller tvåspråkiga ordböcker?
6. Är du nöjd med dina val?
7. Hur ofta brukar du använda en ordbok för att ta reda på följande? Använder du då en svensk-svensk ordbok eller en tvåspråkig ordbok?
 - a. vad ett ord betyder
 - b. synonymer till ett ord
 - c. hur ett ord stavas
 - d. hur ett ord uttalas
 - e. böjningsformer
 - f. hur ett ord ska användas
 - g. annat
8. I vilka situationer använder du ordböcker mest, t.ex. vid läsning eller skrivning?
9. Använder du olika ordböcker för olika ändamål, t.ex. vid läsning och skrivning?

10. Brukar du hitta den information som du behöver i dina ordböcker?
11. Om inte, vad är det du saknar?
12. Hur ofta händer det att du inte hittar det som du vill veta om ett ord?
13. Upplever du att din ordinlärning och användning av ord påverkas av att du använder/inte använder ordböcker, och i så fall på vilket sätt?
14. Hur tycker du att du som inlärare kan utnyttja dina ordböcker på bästa sätt? Tycker du t.ex. att det är viktigt att lära sig att använda ordböcker i språkundervisning, eller läsa användaranvisningen i en ordbok?
15. Hur tycker du att en bra ordbok ska vara?
16. Till sist, finns det något annat om ordböcker som du vill ta upp?

Bilaga 2: Presentationsbrev

2008-10-15

Hej!

Jag heter Maiko Tsukanaka, och läser på halvtid vid institutionen för svenska språket. Det här läsåret arbetar jag med min D-uppsats, som är en del av den andra fördjupningskursen i svenska som andraspråk.

Uppsatsen handlar om ordboksanvändning hos mycket avancerade inlärare av svenska som främmande språk och andraspråk. För detta arbete skulle jag behöva 5-6 informanter som kan tänka sig att ställa upp för en intervju och dela med sig av sina tankar och erfarenheter i ämnet.

Låter det intressant? Då skulle jag vara oerhört tacksam om ni kunde ta kontakt med mig. Jag kan nås på:

Telefon: 031-3381982 (gärna efter kl.18 då jag arbetar på dagtid)

Mobiltelefon: 0704-661851

E-post: maiko_tsukanaka@yahoo.se

Tack för hjälpen på förhand!

Med vänlig hälsning

Maiko Tsukanaka

Bilaga 3: Bildmaterial för intervju

Bildkällor:

<http://www.norstedtsforlagsgrupp.se> (1-3, 5-9)

<http://www.bokus.com/b/9789172275270.html> (4)

<http://www.adlibris.com/se/product.aspx?isbn=9172270535> (10)

<http://www.biblioteket.stockholm.se/default.asp?id=8227&extras=422460%2FID> (11)

<http://www.adlibris.com/se/product.aspx?isbn=9127504549> (12)

http://www.bokus.com/b/9789127570627.html?pt=search_result (13)

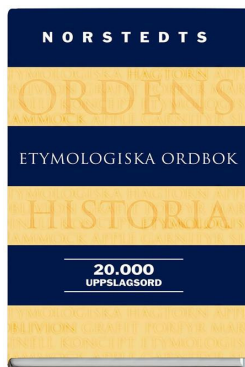
<http://www.albertbonniersforlag.se/Bocker-auto/Amnesomraden/Boklista/?mainGenreId=19> (14-18)

http://www.bokus.com/b/9789170246197.html?pt=search_result (19)

<http://www.sprakradet.se/lexinorder?idx=3> (20)

<http://www.adlibris.com/se/product.aspx?isbn=9172274190> (21)

1. Norstedts etymologiska ordbok (2008)

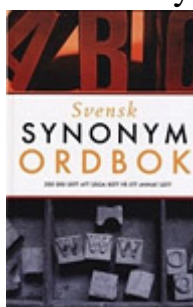
2. Norstedts kluriga korsordslexikon (2008)

3. Norstedts svenska baklängesordbok (2007)

4. Svensk synonymordbok (Norstedts, 2007)

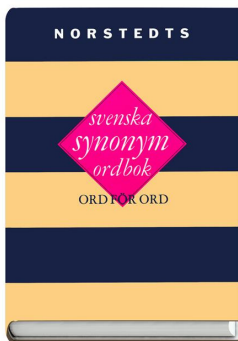
5. Norstedts svenska ordbok, studentutgåva (2005)

6. Norstedts svenska ordbok (2004)

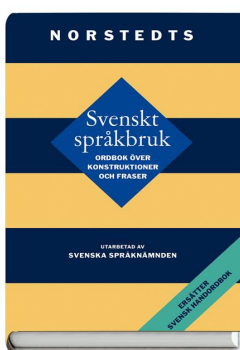
7. Norstedts svenska synonymordbok (1999)

8. Svenska språknämndens uttalsordbok (2003)

9. Svenskt språkbruk – ordbok över konstruktioner och fraser (Norstedts i samarbete med Svenska språknämnden, 2003)

10. Våra ord – deras uttal och ursprung: kortfattad etymologisk ordbok (Norstedts i samarbete med Svenska språknämnden,1998)

11. Natur och Kulturs korsordslexikon (1997)

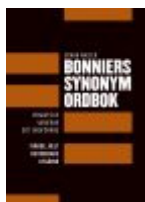
12. Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006)

13. Natur och Kulturs Svenska Ordbok (2001)

14. Bonniers synonymordbok (2008)

15. Ord och motsatsord: svensk antonymordbok (Bonnières, 2007)

16. Bonniers korsordslexikon (2006)

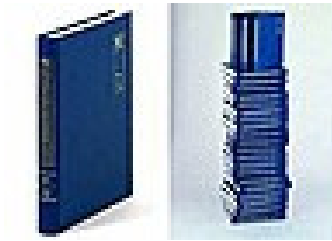
17. Bonniers svenska ordbok (2006)

18. Bonniers rimlexikon (2004)

19. Nationalencyklopedin (2003)

20. Svenska ord – med uttal och förklaringar (2006)

21. Svenska Akademiens Ordlista (2006)

